

ARCHEOLOGISCHE OPGRAVING

ANTWERPEN MEIR 77-79 (prov. ANTWERPEN)

BASISRAPPORT

Monument
Vandekerckhove

Auteur: Veerle HENDRIKS
Redactie: Raf TROMMELMANS

Monument Vandekerckhove nv
Oostrozebekestraat 54
8770 INGELMUNSTER

Afdeling Archeologie
Rapport 2014/23

Afbeelding op schutblad: Algemeen beeld op de site tijdens het onderzoek.

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Opgraving ☒	Prospectie ☐
Vergunningsnummer: 2013/329	
Datum aanvraag: 15/07/2013	
Naam aanvrager: HENDRIKS Veerle	
Naam site: Antwerpen, Meir	
Naam aanvrager metaaldetectie: HENDRIKS Veerle	
Vergunningsnummer metaaldetectie: 2013/329 (2)	

Opdrachtgever:	Thomas De Rudder SCA Boulevard De l'Yser 24 6000 Charleroi
Uitvoerder:	Monument Vandekerckhove nv Oostrozebekestraat 54 8770 Ingelmunster
Bevoegde Vlaamse overheid:	Leendert van der Meij (erfgoedconsulent Onroerend Erfgoed Antwerpen)
Bevoegde Intergemeentelijke Archeologische Dienst:	Tim Bellens (consulent archeologie Dienst Archeologie Antwerpen)
Projectleider:	Raf Trommelmans
Leidinggevend archeoloog:	Veerle Hendriks
Archeologisch team:	Griet Beldé, Veerle Hendriks, Raf Trommelmans, Lisa Van Ransbeeck
Plannen:	Raf Trommelmans
Materiaaltekeningen:	Bert Mestdagh
Start veldwerk:	09/09/2013
Einde veldwerk:	20/09/2013
Wetenschappelijke begeleiding:	Tim Bellens (consulent archeologie Dienst Archeologie Antwerpen)
Projectcode:	ANME13
Provincie:	Antwerpen
Gemeente:	Antwerpen
Deelgemeente:	Antwerpen
Plaats:	Meir 77-79
Lambertcoördinaten:	X: 652870 Y: 712025; X: 652892, Y: 712043.
Kadastrale gegevens:	Antwerpen, Afdeling 3, Sectie C, Perceel 1393 A.
Beheer opgravingsdata:	Monument Vandekerckhove nv Oostrozebekestraat 54 8770 Ingelmunster
Beheer vondsten:	Dienst Archeologie Antwerpen Den Bell – Francis Wellensplein 2018 Antwerpen
Titel:	Archeologische opgraving Antwerpen Meir 77-79 (Provincie Antwerpen). Basisrapport.
Rapportnummer:	2014/23
Contact:	info@monument.be; T: +32 51 31 60 80

© Monument Vandekerckhove nv, Oostrozebekestraat 54, 8770 Ingelmunster. Figuren: Monument Vandekerckhove nv, tenzij anders vermeld. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van de uitgever.

1. INHOUDSTAFEL

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS.....	2
1. INHOUDSTAFEL	3
2. INLEIDING	5
3. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS	7
3.1. GEOGRAFISCHE EN TOPOGRAFISCHE SITUERING.....	7
3.2. GEOLOGISCHE EN BODEMKUNDIGE SITUERING	9
4. HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS.....	11
4.1. ANTWERPEN	11
4.1.1. <i>Historische informatie</i>	11
4.1.2. <i>Archeologische informatie</i>	15
4.2. MEIR	17
4.2.1. <i>Historische informatie</i>	17
4.2.2. <i>Archeologische informatie</i>	22
5. ONDERZOEKSMETHODE.....	25
5.1. ALGEMEEN.....	25
5.1.1. <i>Vraagstelling</i>	25
5.1.2. <i>Randvoorwaarden</i>	26
5.1.3. <i>Motivatie voor selectie van het materiaal en staalname</i>	27
5.2. BESCHRIJVING	28
5.2.1. <i>Vorbereiding</i>	28
5.2.2. <i>Veldwerk</i>	28
5.2.3. <i>Vondstverwerking en rapportage</i>	29
6. BESCHRIJVING VAN SPOREN, STRUCTUREN EN VONDSTEN	31
6.1. STRATIGRAFIE.....	31
6.2. BESCHRIJVING	33
6.2.1. <i>Algemeen</i>	33
6.2.2. <i>IJzertijd/Romeinse periode</i>	33
6.2.2.1. Sporen/structuren	33
6.2.2.2. Vondsten en stalen	36
6.2.2.3. Interpretatie.....	37
6.2.3. <i>Volle middeleeuwen(11^{de}-12de eeuw)</i>	38
6.2.3.1. Sporen/structuren	38
6.2.3.2. Vondsten en stalen	39
6.2.3.3. Interpretatie.....	39
6.2.4. <i>Late middeleeuwen(13^{de}-14de eeuw)</i>	39
6.2.4.1. Sporen/structuren	39

6.2.4.2. Vondsten en stalen	45
6.2.4.3. Interpretatie.....	47
6.2.5. 15 ^{de} -16 ^{de} eeuw	48
6.2.5.1. Sporen/structuren	48
6.2.5.2. Vondsten en stalen	50
6.2.5.3. Interpretatie.....	51
6.2.6. 16 ^{de} -17 ^{de} eeuw	52
6.2.6.1. Sporen/structuren	52
6.2.6.2. Vondsten en stalen	56
6.2.6.3. Interpretatie.....	57
6.2.7. 18 ^{de} tot 20 ^{ste} eeuw.....	58
6.2.7.1. Sporen/structuren	58
6.2.7.2. Vondsten en stalen	72
6.2.7.3. Interpretatie.....	72
7. DATERING EN INTERPRETATIE VAN DE VINDPLAATS	75
8. AANBEVELINGEN VOOR VERDER ONDERZOEK	79
9. SYNTHESE	81
10. LITERATUUR	83
11. BIJLAGEN	85

2. INLEIDING

In het kader van de geplande herinrichting van het pand op Meir 77-79 te Antwerpen (provincie Antwerpen) voerde een team van Monument Vandekerckhove nv op 28 mei 2013 en van 9 september tot 20 september 2013 een archeologische opgraving uit op het terrein. Op 24 en 26 september 2013 werd nog een begeleiding van de graafwerken op de werf uitgevoerd. Opdrachtgever voor het onderzoek was Thomas De Rudder SCA. Bij deze herinrichting wordt de hele bestaande binneninrichting afgebroken en een deel uitgegraven. Enkel de 19de-eeuwse gevel van het pand Meir 79 blijft behouden. Winkelketen "*The Sting*", die momenteel in het pand zijn onderkomen vindt, zal ook in de nieuwbouw worden gehuisvest. Deze verbouwingswerken brengen een aanzienlijke verstoring van de bodem met zich mee en bij de vergravingen worden ook de bestaande kelders afgebroken. Omdat het gebouw zich bevindt binnen de vierde, 14de-eeuwse stadsuitbreiding van Antwerpen is er een belangrijke verwachting van resterende archeologische sporen in de bodem. Het onderzoek werd uitgevoerd volgens de bijzondere voorschriften¹ opgesteld door Onroerend Erfgoed. Tim Bellens van de Dienst Archeologie Antwerpen verleende wetenschappelijke begeleiding voor het project.

In dit basisrapport worden de resultaten van het archeologisch onderzoek voorgesteld. In enkele inleidende hoofdstukken worden de geografische, bodemkundige, historische en archeologische situering van het terrein toegelicht, alsook de gebruikte methodologie bij het onderzoek. Vervolgens worden de resultaten besproken en wordt een interpretatie gegeven aan de aangetroffen sporen en vondsten. Als besluit volgt een synthese van de resultaten met aanbevelingen voor eventueel verdere onderzoeksdaden. Het geheel wordt verduidelijkt door middel van kaarten en foto's. Als bijlage zijn de gedigitaliseerde overzichtsplannen opgenomen. Bij het rapport hoort een digitale drager met daarop alle foto's, de plannen, de veldtekeningen, de inventarissen en de digitale versie van deze tekst en bijlagen.

Langs deze weg wordt eveneens dank betuigd aan volgende personen en instanties die zorgden voor een aangename samenwerking en bijdroegen tot het vlotte verloop van het onderzoek: Rein Geens (8 office), Jeff Mertens (Aannemingen Van Wellen), Tim Bellens (Dienst Archeologie Antwerpen), Johan Dils en het personeel van "*The Sting*".

¹ S.N., Bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Antwerpen, Meir 77-79.

3. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS

3.1. Geografische en topografische situering

Het grondgebied van de stad Antwerpen beslaat het noordwestelijke deel van de provincie Antwerpen. Naast het eigenlijke stadsgebied omvat Antwerpen de randgemeenten Ekeren, Merksem, Deurne, Borgerhout, Berchem, Wilrijk en Hoboken, die in 1983 districten werden van de stad (zie figuur 1). Het noordelijke deel van het grondgebied wordt gevormd door de haven met de polderenclave Lillo-Fort en de dorpen Berendrecht en Zandvliet, die in 1958 reeds geannexeerd werden. Het totale stedelijke grondgebied omvat meer dan 21 000ha.² In 2013 bedroeg het inwoneraantal te Antwerpen 511 716 inwoners.³

De westelijke en noordelijke afbakening van het gebied wordt gevormd door de rivier Schelde en de Nederlandse grens. Ten oosten en ten zuiden bleven de vroegere gemeentegrenzen behouden. De aangrenzende gemeenten zijn: Stabroek, Kapellen, Brasschaat, Schoten, Wijnegem, Wommelgem, Borsbeek, Mortsel, Edegem, Aartselaar, Hemiksem, Kruibeke, Zwijndrecht en Beveren.

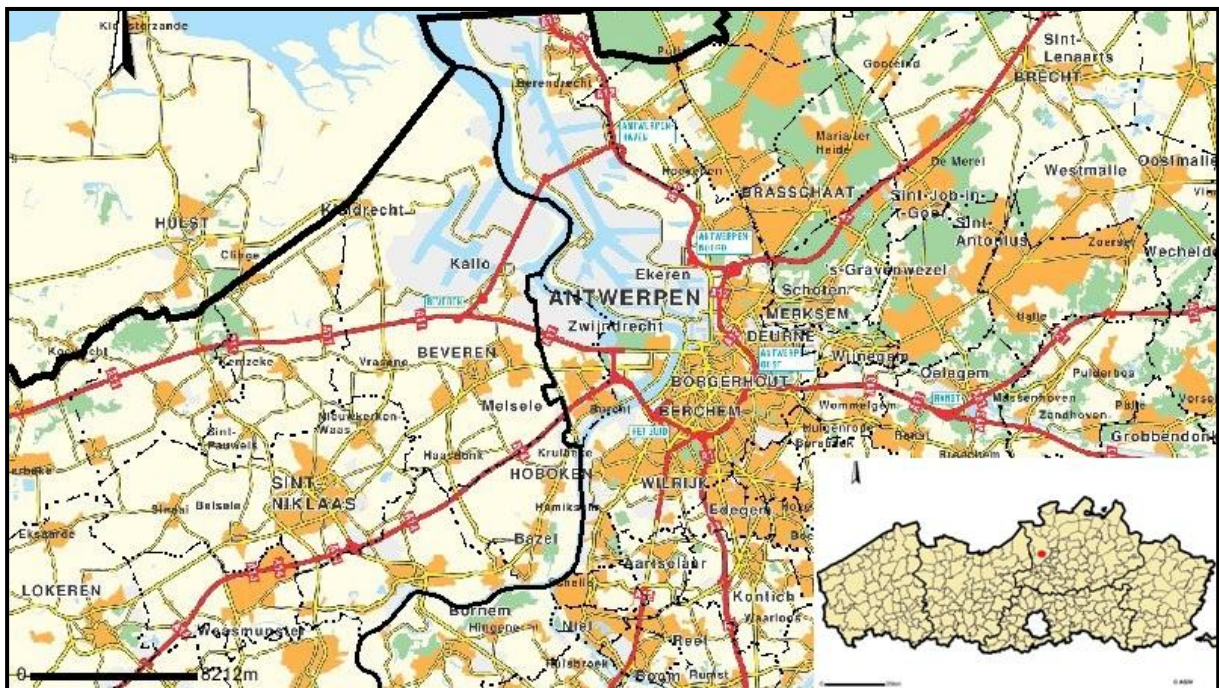
Het gebied behoorde aanvankelijk tot een drietal geografische streken: de polders in het noorden, de Kempen in het noordoosten en het Land van Boom in het zuiden en zuidoosten. Door de intensieve verstedelijking en de expansiedrang van de haven blijft van het oorspronkelijke landschapsbeeld niet veel meer over.

Het onderzoeksgebied situeert zich langs de Meir, perceel 1393 A, afdeling 3 sectie C op het kadasterplan. De Meir is de drukst bezochte winkelstraat van Antwerpen, hier klopt het commerciële hart van de stad. Het pand waar het onderzoeksgebied gelegen is, is Meir 77-79 (zie figuur 2) en de aangrenzende Eikenstraat 18-20.

De totale oppervlakte van het projectgebied bedraagt 550 m², de hoogte van het terrein ligt tussen +7,00m TAW en + 7,70m TAW.

² <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/20008>

³ <http://www.antwerpen.buurtmonitor.be/>

Figuur 1: Algemene situering van de stad Antwerpen (© <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/straten/#>).

Figuur 2: Aanduiding van het onderzoeksgebied (rood) op de stratenatlas (© <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/straten/#>).

3.2. Geologische en bodemkundige situering

Het grootste deel van het stadscentrum van Antwerpen wordt op de bodemkaart aangeduid als antropogene bodem. Waar er in de deelgemeenten wel bodems gekarteerd werden, gaat het om natte (of matig natte) zandleembodems of natte lemige zandbodems tot zware kleibodems (poldergebied).⁴

De ondergrond ter hoogte van de Meir wordt beschreven als groen tot grijsbruin fijn zand, weinig glauconiethoudend, met schelpen aan de basis. Het gaat om de Formatie van Lillo (Tertair). In het Quartair wordt deze formatie afgedekt met dekzanden en zandleem (type 1).⁵

⁴ <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/bodemkaart/#>

⁵ <http://www.geopunt.be/kaart> en <https://dov.vlaanderen.be/dov/DOVInternet/startup.jsp>

4. HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS

4.1. Antwerpen

4.1.1. Historische informatie

Het grondgebied van Antwerpen was reeds sinds mensenheugenis bewoond. Getuige hiervan zijn enkele sites uit de steentijd, metaaltijden en de Gallo-Romeinse periode. In de omgeving van het huidige Steen bestond tijdens de Gallo-Romeinse periode een kleine nederzetting. Zeker vanaf de jaren 140-150 n. C. leefde er in Antwerpen een eenvoudige gemeenschap. Wat er met Antwerpen gebeurde tijdens de periode van de Merovingers en de Karolingers, blijft onderwerp van discussie. De ‘geschiedenis’ van Antwerpen in de strikte zin van het woord, begint pas wanneer de stad vermeld wordt in de *vita* van Sint-Elooi. In de biografie van deze missionaris staat te lezen dat hij omstreeks 645 met veel ijver werkte voor de bekering van de bevolking in Vlaanderen en in Antwerpen. Het document zelf dateert van 726 en werd jaren na zijn dood opgesteld. Het is echter wel de oudste vermelding van de naam Antwerpen in een geschreven document. De auteur gebruikte de woorden ‘Andouerpenses’ en ‘Andouerpis’. Er bestond dus een nederzetting die Antwerpen heette in de Merovingische periode. De nederzetting lag echter niet op de plaats waar nu het Steen staat, dat hebben opgravingen uitgewezen. Ten tijde van de invallen van de Noormannen wordt Antwerpen ook vermeld (836) in de *Annales Fuldenses*. Antwerpen was blijkbaar belangrijk genoeg om in brand gestoken te worden.⁶

Op het einde van de 9de eeuw vermelden de historische bronnen opnieuw een kern in Antwerpen. Dit keer gaat het om het centrum van de huidige stadskern, aangezien het deze zone is waar er zich een handelswijk (*vicus*) ontwikkelt, waar er tol geheven wordt op handelsverkeer langs de Schelde, en waar er vanaf het einde van de 10de eeuw een burcht of versterking gesitueerd wordt.⁷ De burcht was omsloten door een halfcirkelvormige aarden wal die het tracé van de huidige burchtgracht volgt. De woonzone die zich rond deze kern ontwikkelde werd rond 1070 omgeven door een watersingel. De gracht liep langs de Suikkerui, de Zuidelijke zijde van de Grote Markt, de Kaasrui, Jezüietenrui, Minderbroedersrui en Koolkaai.⁸ De omwalde burcht was 2,5 hectare groot, en het grondgebied binnen de watersingel besloeg zo’n 20 hectare.⁹

⁶ ASAERT G. e.a., 2010, pp. 9-13.

⁷ BELLENS T. e.a., 2012, p. 4.

⁸ DE MUNCK-MANDERYCK M. e.a., 1979, pp. XI-XII.

⁹ ASAERT G. e.a., 2010, p 15.

Tussen 1206-1216 werd er een eerste stadsvergroting uitgevoerd waarbij ook het inmiddels ontstane kwartier rond de Onze-Lieve-Vrouwkerk mee ingesloten werd. De Sint-Jansvliet, Steenhouwersvest, Lombardenvest, Wiegstraat en Sint-Katelijnevest vormden het tracé van de nieuwe omwalling en stadsgracht, die 6 poorten kreeg. De totale oppervlakte besloeg nu 31,5 hectare.¹⁰

Antwerpen was ondertussen een *oppidum* geworden, en ontving zijn eerste vrijheidsbrieven in 1221. Reeds enkele decennia later, rond 1250, gebeurde er al een tweede stadsvergroting door de toevoeging van de Dries, een gebied van 6 hectare ten noorden van de Koepoort.¹¹

In de loop van de 13de eeuw kent Antwerpen een grote economische expansie. Dit brengt een stijging van het bevolkingscijfer met zich mee, en leidt tot een versnelde ruimtelijke stadsontwikkeling, met nieuwe woongebieden buiten de omwalling. Men verleende ook dikwijls gastvrijheid aan hooggeplaatste personen in de Sint-Michielsabdij, die ook buiten de stadsomwalling lag. Daarnaast waren de oude vesten nu waarschijnlijk in verval geraakt, zodat hun militair nut twijfelachtig geworden was. Onder de Brabantse hertog Jan II startte het stadsbestuur met nieuwe verdedigingswerken in 1295.¹² Bij deze derde stadsuitbreiding werd vrijwel heel de Scheldeoever afgesloten en voorzien van een stuk of 25 torens. Van de Schelde liep de nieuwe grens langs Willem Lepel-, Sint-Rochus-, Bervoets-, Schermers- en Bourlastraat, het Blauwtorenplein, Oude Vaartplaats en Wapper en via de Meir langs De Lange Klaren-, Sint-Jacob, en Prinsesstraat, Kauwenberg, Stijfsel-, Falcon-, en Verversrui en zo verder langs de Oude Mansstraat en Sint-Pietersvliet terug naar de Schelde. De werken hebben jaren geduurd (tot 1314) aangezien de plannen steeds gewijzigd werden.¹³

Bij de vierde stadsuitbreiding werd de boog die aan het Blauwtorenplein stopte, verder doorgetrokken in noordoostelijke richting naar de huidige Tabaksvest, om dan langs de Huidevetterstoren naar het noordwesten af te buigen naar de nieuwe Kipdorppoort. Op deze manier werd de Sint-Jacobskerk en het gebied ten oosten van deze bidplaats door wallen beschermd. De uitvoering van deze werken is moeilijk dateerbaar. Er werd immers een groot deel van de 14de eeuw aan de versterking gewerkt.

¹⁰ DE MUNCK-MANDERYCK M. e.a., 1979, pp. XI-XII.

¹¹ VOET L. e.a., 1978, p. 49.

¹² VOET L. e.a., 1978, pp. 49-51.

¹³ DE MUNCK-MANDERYCK M. e.a., 1979, pp. XII.

Rond 1410 werd ook een meer noordelijk gelegen verdedigingslinie uitgegraven op het tracé van de huidige Ankerrui, Oude Leeuwenrui en Brouwersvliet. Zo steeg de stedelijke oppervlakte die door muur en gracht omgeven was, van ongeveer 155 naar 210 hectare. Rond 1400 telde de stad Antwerpen binnen de omgrachting 2805 wooneenheden, waarvan 2278 huizen, 155 hofsteden, 366 kamers en 6 loeven. Het oude stedelijke woongebied (binnen de vesten van ca. 1200) vertoonde hoofdzakelijk een huizenbebouwing met gesloten bouwblokken en weinig open ruimte, de kerkelijke immunitetsgrond uitgezonderd. Buiten de vesten van ca. 1200 had de stedelijke nederzetting een ander ruimtelijk beeld, met een meer landelijk karakter. Huizenrijen werden hier vaker door open ruimten onderbroken, en gesloten bouwblokken waren zeldzaam.¹⁴ Vanaf dan tot het midden van de 16de eeuw bleef de grens van het omwalde stadsgedeelte onveranderd.¹⁵

De gouden eeuw van de Scheldestad begon vanaf het einde van de 15de eeuw, en liep ten einde vóór het einde van de 16de eeuw. De spectaculaire ontwikkeling die Antwerpen in deze periode doormaakte, wordt duidelijk gedemonstreerd door de toename van de bevolking: van ongeveer 47 000 in 1496 tot 100 259 in 1568. Slechts een tiental Europese steden telden omstreeks dezelfde tijd evenveel of meer inwoner. Het gaat dus om een echte megalopolis, de normen van toen in acht genomen. In verschillende golven van stedenbouwkundige bedrijvigheid werden nieuwe straten aangelegd. De Antwerpse zakenman Gilbert Van Schoonbeke had hierin een groot aandeel in de jaren 40-50 van de 16de eeuw.¹⁶

Na de inval van Maarten Van Rossum in 1542 werd duidelijk dat de middeleeuwse vesten niet meer voldeden. Aangezien vele kooplui bovendien dreigden de stad te zullen verlaten indien zij niet met een beter verdedigingssysteem zou worden uitgerust, besloot het stadsbestuur dadelijk met de nieuwe omwalling te beginnen. Van de Kronenburgpoort (nu ter hoogte van de Scheldestraat) tot de Rode Poort volgde de nieuwe vestinggordel ongeveer hetzelfde tracé als de oude omheining. In het noorden werd de stad aanzienlijk uitgebreid: de oude muur die zich uitstreckte van Rode Poort tot Herman Haecxpoort (nabij de Sint-Pietersvliet) werd afgebroken en de gronden tussen de vroegere stadsgracht, de Rode Poort, het Schijn en de Kattendijk werden bij de stad gevoegd. Dit nieuwe stadsgedeelte had een oppervlakte van ca. 25ha en werd voortaan "Nieuwstad" genoemd (5de stadsuitbreiding). Hiermede groeide de totale stads-oppervlakte tot ca. 260ha.

¹⁴ VOET L. e.a., 1978, pp. 53-54.

¹⁵ DE MUNCK-MANDERYCK M. e.a., 1979, pp. XIII.

¹⁶ VOET L. e.a., 1978, pp. 95-100.

In 1555 was de nieuwe versterking klaar. De omwalling was van het gebastioneerde type en bestond uit acht fronten met zeven bastions op de hoeken. Vijf poorten in renaissancestijl werden aangebracht: de Slijkpoort, Rode Poort, Kipdorppoort, Sint-Jorispoort en de Kronenburgpoort. Alle poorten werden in 1866 afgebroken.¹⁷

Kort daarna, in het kader van de Spaanse repressiepolitiek van Filips II, gaf de hertog van Alva bevel tot het bouwen van een citadel naast de stad. Het fort werd gebouwd tussen 1567 en 1572. Het had de vorm van een vijfhoek, voorzien van vijf kleine bastions op de hoeken. Het middelpunt bevond zich ongeveer ter hoogte van de huidige Leopold De Waelplaats, de bastions reikten tot ver buiten de leien. Ten noorden was de citadel begrensd door de Kronenburg- en de Kasteelpleinstraat, ten westen door de Schelde.

De 16de-eeuwse woningvoorraad onderging in de loop van de volgende eeuwen geen noemenswaardige veranderingen. De verklaring voor deze stagnatie bevindt zich in de demografische ontwikkeling. Tussen 1568 en 1585 daalde het bevolkingscijfer langzaam maar zeker, gevolgd door een catastrofale val. In 1591 had Antwerpen nog maar 45120 inwoners. Er deed zich wel een herstel voor, maar tot de Hollandse tijd overschreed het bevolkingscijfer nooit 66 000 eenheden. Elke stimulans tot nieuwbouw was dan ook verdwenen. Het globale aantal woningen werd herleid tot 10 000, een cijfer dat het hele Ancien Regime constant bleef. Voor de 19de eeuw werd het stadsbeeld van Antwerpen enkel nog met statige herenwonen verrijkt.

In de 17de en 18de eeuw is er immers geen uitbreiding meer te bespeuren. De bestaande versterking werd rond 1600 vermeerderd met het Sint-Laureinsfort ten noorden en het Sint-Elisabethbolwerk ten zuiden. In het begin van de 18de eeuw werden de bastions van de citadel met nog ruimere bastions omhuld, en de Scheldemuren verbouwd.

In de 19de eeuw, onder Napoleon en Willem I, werd de grondslag gelegd voor de huidige haveninfrastructuur. Na 1830 nam het aantal inwoners stelselmatig toe: in 1855 100 000, in 1884 200 000 en in 1906 300 000. Na de revolutie van 1848 werd Antwerpen gekozen als centrum voor de militaire defensie van het land. In 1860 werd begonnen met de bouw van de Brialmontvesten. Het gaat om een kring van acht forten langs de huidige militaire baan. Het gebied binnen de nieuwe omwalling was zes keer groter dan de oude stad. Na 1864 werden de vroegere wallen, het Noordkasteel en het Zuidkasteel geslecht en de vrijgekomen gronden werden aanbesteed voor bebouwing.

¹⁷ DE MUNCK-MANDERYCK M. e.a., 1984, pp. XIII-XIV.

In het begin van de 20ste eeuw verdween ook deze laatste kringvesting om vervangen te worden door een fortengordel op ongeveer 18 kilometer van het stadscentrum (1906). In 1910 werd begonnen met de afbraak van de Brialmontvesten. De laatste resten hiervan werden opgeruimd met de aanleg van de E3 autosnelweg.¹⁸

4.1.2. Archeologische informatie

In Antwerpen wordt al systematisch aan archeologisch onderzoek gedaan sinds 1952. Toen startte een onderzoeksproject langs de Scheldekaaien onder leiding van Adelbert Van de Walle, met de bedoeling het ontstaan en de vroegste ontwikkeling van de stad te ontrafelen. Vanaf de jaren 1970 werd stilaan gewerkt aan het uitbouwen van een stadsarcheologische dienst. In de jaren 1990 bouwt men aan een meer structurele aanpak van het archeologisch onderzoek, terwijl sinds de jaren 2000 ook aan beheersarcheologie gewerkt wordt.¹⁹ Het hoeft dus geen betoog dat in de loop der jaren al heel wat werd opgegraven te Antwerpen. Vandaar dat hier slechts een greep uit de onderzoeksresultaten behandeld wordt.

Aangezien in de historische literatuur het bestaan van een Gallo-Romeins Antwerpen zowel aangetoond als weerlegd wordt, lijkt het nuttig er hier op te wijzen dat het Gallo-Romeinse Antwerpen wel degelijk archeologisch aangetoond kan worden. Van de Walle trof bij zijn onderzoek langs de Scheldekaaien een laag met Gallo-Romeinse vondsten aan. Bij de graafwerken voor de stadsparking (cai 106149) in 1975 (tussen Vleeshuis, stadhuis en Scheldekaaien) kwamen nederzettingssporen aan het licht, waaronder waterputten en afvalkuilen. De kuilen en hun vondsten toonden aan dat er zich op de plek van de huidige stadskern in de 2de en 3de eeuw een nederzetting bevond. In de voorbije decennia werden meer sporen *in situ* onderzocht. Het kerngebied van deze nederzetting lijkt zich tussen de Grote Markt en de Veemarkt te bevinden, met uitlopers tot aan de kathedraal in het oosten en de Reyndersstraat in het zuiden. In 2002 werd bij het onderzoek op de site van het voormalig Augustijnenklooster (cai 100562) een crematiegraf onderzocht. Tussen de graven van de monniken bevond zich immers een urne met de crematieresten van een jonge vrouw. Hierdoor is wellicht de locatie van de Gallo-Romeinse begraafplaats gekend. Naast dit ene graf maken andere Romeinse scherven op deze site en in de onmiddellijke omgeving deze hypothese plausibel.²⁰

¹⁸ DE MUNCK-MANDERYCK M. e.a., 1979, pp. XIV-XV.

¹⁹ VEECKMAN J en BELLENS T., 2007, pp. 48-51.

²⁰ VEECKMAN J. en BELLENS T., 2007, pp. 51-52.

Een belangrijk onderzoek voor de ontstaansgeschiedenis van de stad was dat van Van de Walle in de jaren 1950. De meest spectaculaire resultaten waren ongetwijfeld de houtbouwresten die op de plaats van de voormalige Sint-Walburgiskerk en langsheen de voormalige Mattestraat (cai 157533) werden opgegraven. Het gaat om resten van drie woningen, gelegen langs een straat met een houten wegdek. Hun evolutie tussen de 9de en de 12de eeuw kon in detail gevolgd worden.

In de laatste decennia werd meermaals aanvullende informatie op het onderzoek van Van de Walle geregistreerd. Zo werd bij de nieuwe stedenbouwkundige ontwikkeling van de Guldenberg (cai 156392) een archeologisch onderzoek voorzien dat interessante resultaten opleverde. Ook hier werd immers een houtbouwphase aangetroffen: resten van huizen met lemen vloeren, vlecht- en vakwerkwanden op houten liggers.

Tussen de Jordaenskaai en de Burggracht, gedeeltelijk binnen de middeleeuwse burchtzone, werd in het kader van een nieuwbouwproject de bestaande bebouwing afgebroken. Hierdoor kon een blik geworpen worden op de eerste stadsmuur, die in zeer goede staat bleek te zijn.²¹ Een radiokoolstofdatering op houtskool in de mortel van de muur leverde een datering op tussen 890 en 985 AD.²² Bij opgravingen in deze zone kon ook de aarden wal die bij de versterkingen hoorde onderzocht worden, met aan de binnenvoet knuppelpaden en resten van houtbouw (cai 159 078).

Een groot archeologisch project was ook verbonden aan de heraanleg van de Leien in Antwerpen. Hierbij konden verschillende restanten van de 16de-eeuwse versterkingsgordel onderzocht worden, zoals de Sint-Jorispoort en de citadel (cai 366067, 366167). Bij de opgraving van de Hanzestedenplaats (de site van het huidige MAS, cai 156614) werd de volledige kelderverdieping van het Hanzehuis of Oosters huis uit de 16de eeuw blootgelegd. Het onderzoek op het Bogaardeplein (cai 156829) kon een gracht en twee kuilen situeren die in de 13de tot 15de eeuw gedateerd worden. Daarnaast werden 7 kelders uit de 16de eeuw geregistreerd evenals beerputten en afvalkuilen uit de 16de of 17de eeuw.

Dit is slechts een greep uit de onderzoeksresultaten maar het maakt duidelijk dat het bodemarchief van Antwerpen erg rijk is. Op locaties doorheen gans de stad werden reeds sporen uit verschillende periodes aangetroffen.

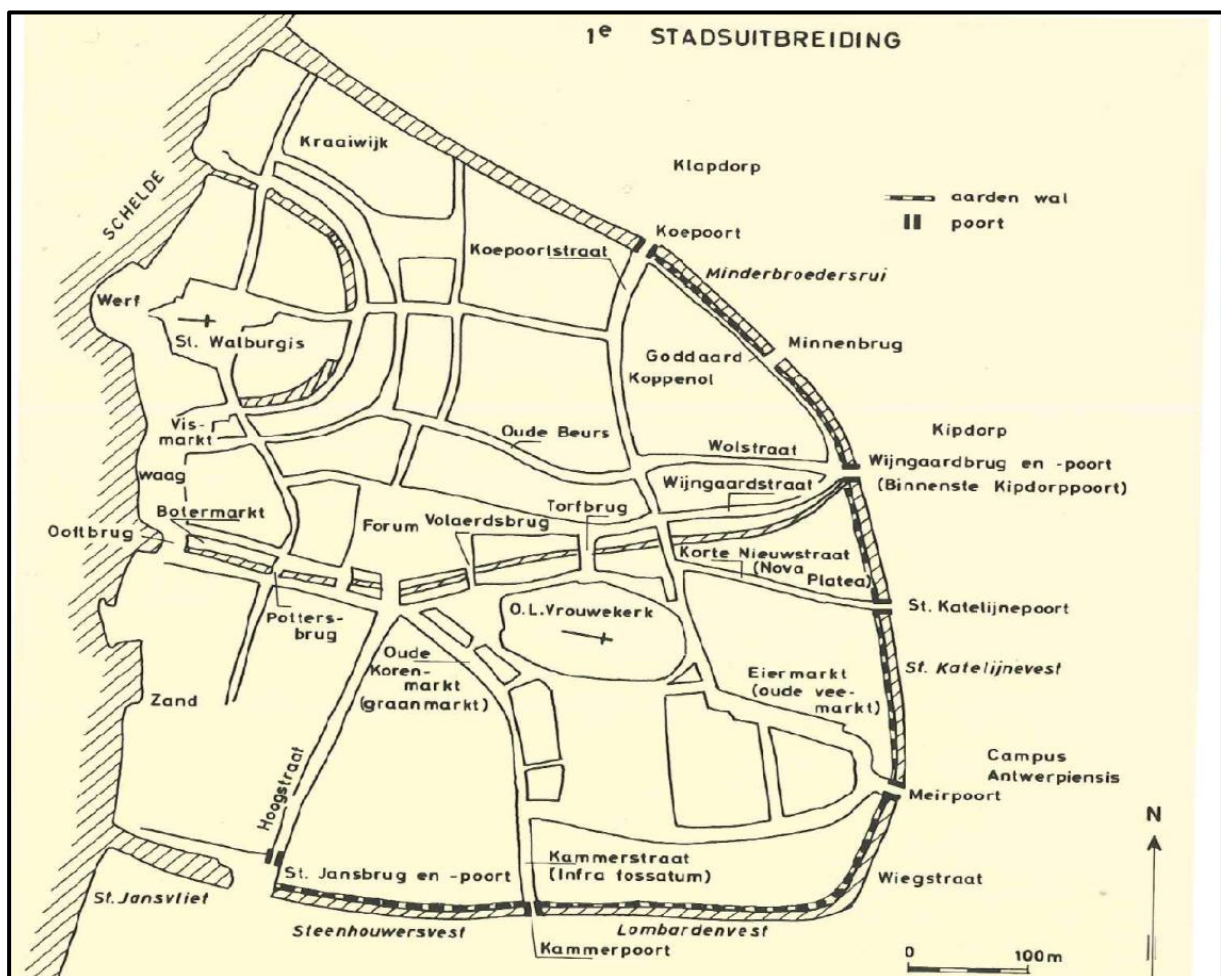
²¹ VEECKMAN J. en BELLENS T., 2007, pp. 52-53.

²² BELLENS T. e.a., 2012, p. 13.

4.2. Meir

4.2.1. Historische informatie

De oudste vermelding van de Meir dateert van 1257. De benaming wijst op vochtige, laaggelegen gronden of stilstaand water ('Meere'). Waarschijnlijk werd de natte plek ook gebruikt als houtdok ('Houtmeere').²³ De omgeving van de Meir bestond oorspronkelijk uit agrarisch gebied. De weilanden van Meir en Gasthuisbeemden sloten ten oosten aan bij de 'Campus Antwerpiensis'. In de 12de eeuw lag de Meir volledig buiten de omwalde stad. Rond 1200 komt de 'Corte Mere', het gebied van de huidige Schoenmarkt en Eiermarkt, binnen de vesting te liggen van de eerste stadsuitbreiding. Uit deze tijd dateert de Meirbrug, een brug over de vestinggracht ter hoogte van de Wiegstraat en Sint-Katelijnevest. Bij deze brug hoorde de Meirpoort (zie figuur 3).²⁴

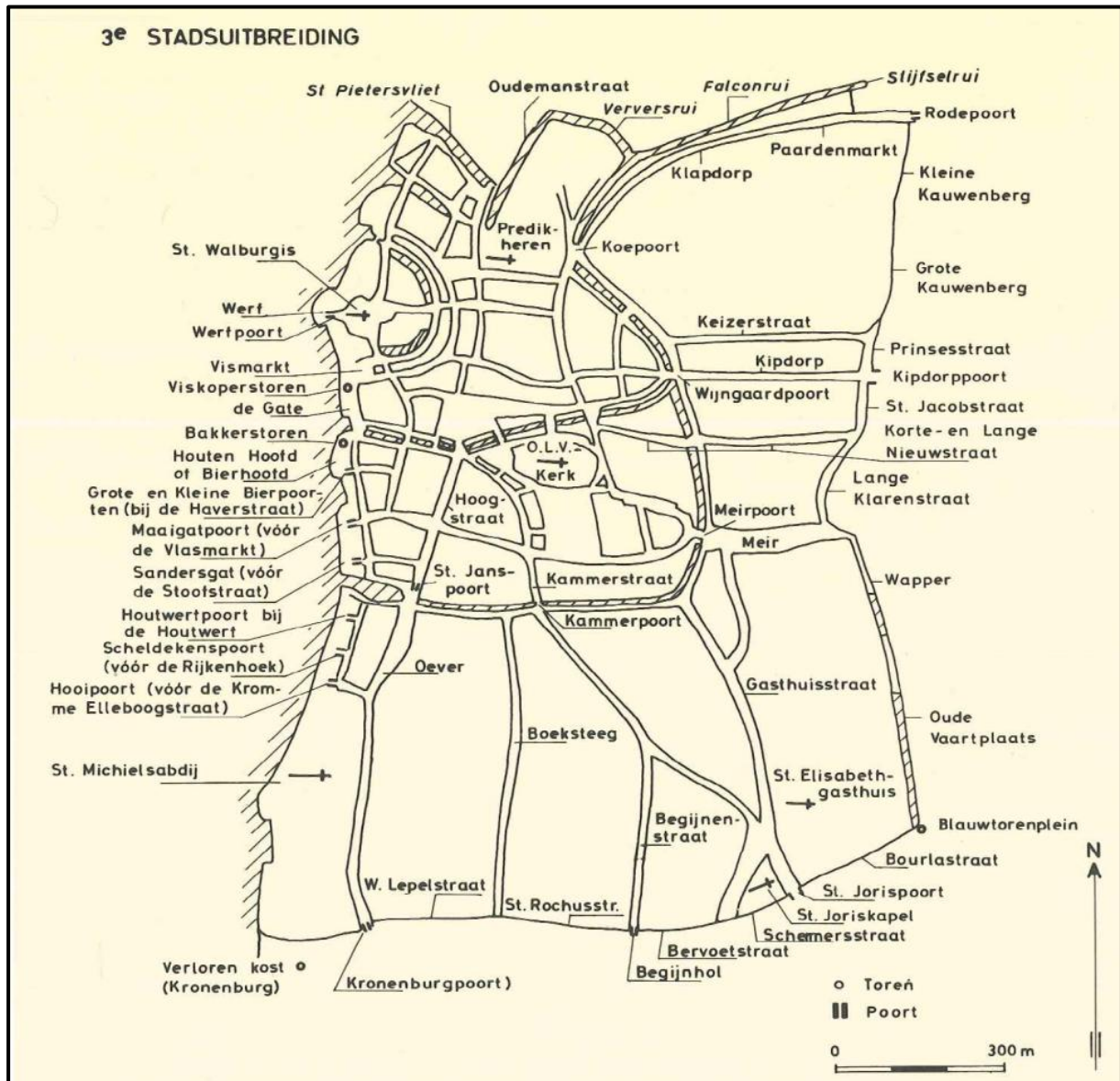

Figuur 3: De 1ste stadsuitbreiding van Antwerpen (© Voet e.a. 1978, p.44).

²³ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/12938>

²⁴ AERTS W., 1983, p. 7.

Ten tijde van de 2de stadsuitbreiding doen zich ter hoogte van de Meir geen veranderingen voor. Tussen 1295 en 1314 werd de omwalling van de stad voor de derde keer uitgebreid. De omwalling volgde nu de Wapper en de Lange Klarenstraat (Oude Vest) en dwarsste dus de Meir (zie figuur 4).

Figuur 4: De derde stadsuitbreiding, waarbij de omwalling dwars over de Meir loopt (© Voet e.a. 1978, p.50).

Bij de vierde stadsuitbreiding (zie figuur 5) werd de ganse Meir, met inbegrip van de Meirsteeg (Leysstraat), *intra-muros* opgenomen. Waarschijnlijk ontstond toen ook de Jezusstraat die Meir met Kipdorppoort verbond. De Jezusstraat bleef tot het midden van de 19de eeuw de belangrijkste uitvalsweg voor het verkeer dat zich van de Meir oostwaarts buiten de stad begaf.

Parallel met de opeenvolgende stadsuitbreidingen verdween in de 14de en 15de eeuw het landelijke karakter van de Meir. De huizenrijen werden er wel nog lange tijd onderbroken. Ze gaven bovendien uit op grote onbebouwde oppervlakten, zoals de Gasthuisbeemden die zich tussen Meir, vesting, Gasthuisstraat en Huidevettersstraat bevonden. Toch ontstond in deze periode een lintbebouwing die het typische tracé van de Meir definitief vastlegde. Een belangrijk nieuw element was de vaart die in 1431 met het oog op drinkwatervoorziening werd uitgegraven. De vaart liep van de Blauwe Toren via de Wapper naar de Meirbrug.²⁵

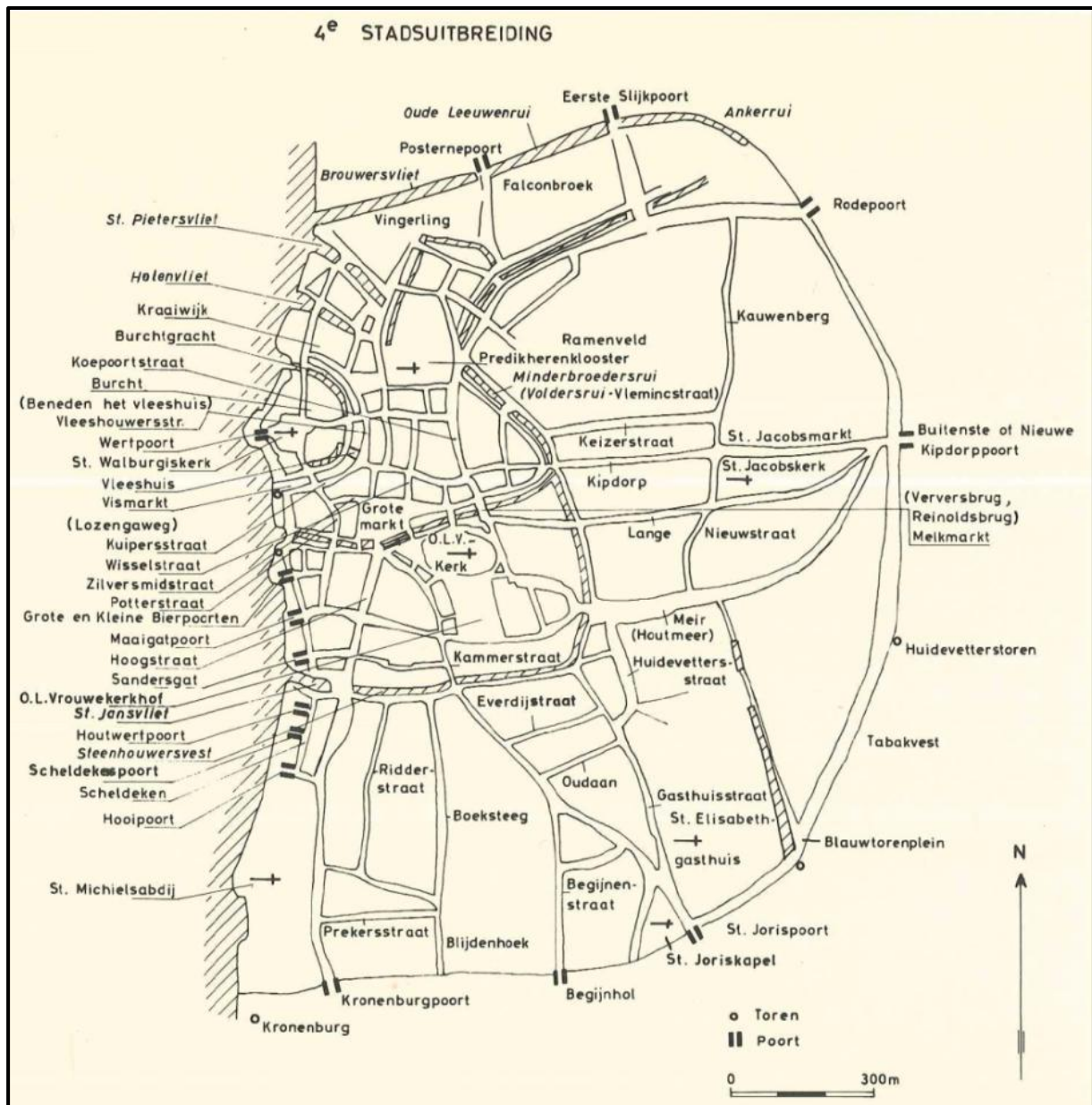
Tijdens de bloeiperiode van de 16de eeuw veranderde ook het uitzicht van de Meir. In 1541-1542 werd de Meirpoort afgebroken en een gedeelte van de vaart overwelfd. In 1584 verdween het kanaaltje volledig. Zowel aan de noord- als aan de zuidzijde van de Meir ontstonden nieuwe straten. Aan de noordzijde ging het om de Twaalfmaandenstraat (1532-33), Grammayestraat (1565), Eikenstraat (1508) en Cellebroedersstraat (1527-28). Aan de zuidzijde ontstond de Kolveniersstraat (1508) en de Otto Veniusstraat (1545-50). De aantrekkingskracht van de Meir groeide en de straat werd één van de belangrijkste verkeersaders. Ze werd nu ook woonplaats van de beter gegoeden en een centrum van openbaar leven dat kon wedijveren met de Grote Markt.²⁶

In de 17de en 18de eeuw handhaafde de Meir haar positie. Belangrijke stedenbouwkundige transformaties deden zich toen echter niet meer voor. Hoewel er in Antwerpen straten waren met een even grote faam, bleven geldadel en kunstenaars ook de Meir en haar zijstraten als woonplaats opzoeken. Te midden van de bescheiden woningen van ambachtslui en kleine handelaars groeiden hun 16de-eeuwse woningen uit tot echte hotels. Dit aspect van het straatbeeld zou tot in de 19de eeuw bewaard blijven. Ingrijpend daarentegen was de afbraak van de kloosters van Karmelieten, Miniemen, Clarissen en Cellebroeders tijdens de Franse overheersing. Met ook de verwijdering van het kruisbeeld aan de Meirbrug verdween het religieuze element uit het straatbeeld en kwam voor de Meir een einde aan het Ancien Régime.²⁷

²⁵ AERTS W., 1983, pp. 7-8.

²⁶ AERTS W., 1983, pp. 8-9.

²⁷ AERTS W., 1983, p. 9.

Figuur 5: De 4de stadsuitbreiding, waarbij de Meir volledig binnen de omwalling kwam te liggen (© Voet e.a. 1978, p. 52).

In de 19de en 20ste eeuw moest de stad binnen de grenzen van de 16de-eeuwse vesting zich in snel tempo aanpassen aan de groei van de bevolking, handel en verkeer. In 1836 kwam de spoorlijn Mechelen – Antwerpen tot stand, met een voorlopig station aan het Statieplein (Koningin Astridplein). Het station bevond zich dicht bij de Borgerhoutse Steenweg (Gemeentestraat), een belangrijke invalweg die via de Kipdorppoort de stad binnendrong. In 1841 werd de vesting ter hoogte van de Meirsteeg (Leysstraat) door een voetgangerstunnel geopend. In 1845 werd deze vervangen door de Statiepoort, die ook voor rijtuigen toegankelijk was en die via een berijdbare weg met het nieuwe Ooststation (1854) verbonden werd. De Meirsteeg werd in 1855 bescheiden verbreed en in 1856 omgedoopt tot de Statiestraat. Ten gevolge van de afbraak van de vesting in de eerste helft van de jaren '60 van de 19de eeuw, moest het gebied tussen het Ooststation en deze vesting aangelegd worden. Op de as Kipdorppoort-Gemeentestraat ontstaat het Gemeenteplein. In het verlengde van de Lesstraat-Teniersplaats kwam de 40m brede 'Avenue De Keyser' tot stand. Rond de eeuwwisseling werd het huidige station gebouwd (1895-1905) in het verlengde van de Keyserlei. Zo ontstond een verkeersader die het station rechtstreeks met het centrum van de stad verbond. De Meir was hierin een onmisbaar element; niet alleen omwille van haar belang als verkeersader en rechtstreekse toegang naar de binnenstad, maar ook omwille van de toenemende concentratie van commerciële activiteiten rond de Meir, die haar woonfunctie langzaam maar zeker begon te verliezen.

Bij het tot stand komen van de as station-stadscentrum speelden ook de visuele kwaliteiten van de Meir een rol. Het weidse uitzicht naar de binnenstad, gedomineerd door de Onze-Lieve-Vrouwetoren kon elders slechts mits zware stedenbouwkundige ingrepen en financiële uitgaven geëvenaard worden. In 1895 stonden er echter nog twee obstakels de (visuele) as in de weg. Een eerste was de smalle Leysstraat, een tweede de middeleeuwse engte van de Meirbrug. De verbreding van de Leysstraat, tegelijkertijd met die van de Meirbrug, werd dan ook beschouwd als een noodzakelijke ingreep om de as te realiseren. De verbreding en bebouwing van de Leysstraat en het aansluitende smalle gedeelte van de Meir werd in de jaren 1898-1904 uitgevoerd.²⁸ De verbreding van de Meirbrug werd uiteindelijk pas gerealiseerd aan het einde van de jaren 1920. Gedurende 1930-32 werd het Torengedouw (de Boerentoren) opgericht op het bouwblok Meirbrug-Eiermarkt-Schoenmarkt-Beddenstraat. Het Torengedouw is sindsdien met het stadsbeeld en met de Meir vergroeid. Het staat er als letterlijk eindpunt van de in de 19de eeuw ingezette stedenbouwkundige en architecturale ontwikkeling van de Meir, de as station - stadscentrum.

²⁸ AERTS W., 1983, pp. 17-19.

4.2.2. Archeologische informatie

De archeologische informatie die beschikbaar is over de Meir is zeer beperkt. Op de Meir zelf werden nog geen opgravingen uitgevoerd. Er zijn wel enkele toevalsvondsten. Zo werden tijdens funderingswerken (cai 154096) glas en aardewerk aangetroffen dat aanvankelijk in de middeleeuwen gesitueerd werd, maar volgens Warmenbol tot de nieuwe tijd behoort. Hetzelfde geldt voor het glazen flesje dat eerst als Romeins aanzien werd. Een andere toevalsvondst op de Meir betrof lithisch materiaal uit het Neolithicum (cai 366385).

In de onmiddellijke omgeving van de Meir werden wel al enkele opgravingen uitgevoerd en een aantal toevalsvondsten gedaan. Zo werd op de Schoenmarkt, bij de aanleg van de premetro, aardewerk en een touwvlechter in been gevonden uit de late middeleeuwen (cai 155087). Op de Schoenmarkt bevindt zich ook het bisschoppelijk paleis. Het huidige gebouw dateert van 1778-1781. Tijdens opgravingen werden sporen teruggevonden die te dateren zijn vanaf het einde van de 15de tot het einde van de 18de eeuw. Het gaat om afvalkuilen, beerputten en waterputten (cai 156343).

Ook in de Sudermanstraat werden afval- en beerputten uit de nieuwe tijd opgegraven (cai 156606). Op de Eiermarkt werden twee afvalputten onderzocht, te dateren aan het eind van de 17de of de eerste helft van de 18de eeuw (cai 156406).

Op het Frans Halsplein werden opgravingen uitgevoerd naar aanleiding van een sociaal woningbouwproject. Hierbij werden afvalkuilen geregistreerd die horen bij de 16de en 17de-eeuwse bewoning van het terrein (cai 156432).

In het Sint-Jan Berchmanscollege in de Jodenstraat (cai 105003) werden bij werken op de binnenplaats enkele scherven gevonden die in de ijzertijd gedateerd worden. Naar aanleiding hiervan werd ook een opgraving uitgevoerd die de fundering van een zuil van de kerk van het Karmelietenklooster aan het licht bracht.

Een interessante bron voor de Antwerpse stadsarcheologie is het plan van Virgilius Bononiensis uit 1565 (zie figuur 6). Er is een goed zicht op de Meir en de aangrenzende straten. Zo is ook het bouwblok zichtbaar waar de site gelegen is. Er zijn verschillende huizen zichtbaar evenals het klooster van de Arme Klaren. De grond binnen het bouwblok is niet helemaal volgebouwd.

²⁹ ASAERT G., 1967, pp. 162-163.

5. ONDERZOEKSMETHODE

5.1. Algemeen

Het archeologisch onderzoek omvatte:

- een studie van de twee kelders met tongewelf;
- een archeologische opgraving van een onverstoorde zone tussen de kelders;
- een archeologische begeleiding van de uitbraak en de verdieping van de achterste delen van het pand.

Voor elk van deze onderzoeken werd een andere aanpak gebruikt, de basisonderdelen van de registratie zijn voor elk onderdeel hetzelfde.

5.1.1. Vraagstelling

Voor het onderzoek in de kelders werden de volgende vragen opgenomen in de bijzondere voorwaarden voor de opgravingsvergunning.

- Zijn er structuren of contexten aanwezig die indicaties bevatten m.b.t. de bewonings of gebruikshistoriek van de panden?
- Zijn er onder de bestaande vloeren nog oudere niveaus terug te vinden?
- Hoe situeren de panden zich binnen het bouwblok?

Met betrekking tot de opgraving worden bovenstaande vragen hernomen en de volgende onderzoeksvragen toegevoegd:

- Stemmen de structuren overeen met wat eventueel gekend is uit historische (cartografische) bronnen?
- Zijn er grondsporen in de niet-onderkelderde zones?
- Hoe is de bewaringstoestand van de archeologische sporen (goed, gebioturbeerd,...)?
- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?
- Wat is de bodemopbouw en -ontwikkeling ter hoogte van de panden?

5.1.2. Randvoorwaarden

Tijdens de opgraving werd het terrein ingedeeld in 3 zones. De zonering werd bepaald door de aard van het terrein zelf en de bereikbaarheid voor de kraan. Het terrein had immers een L-vorm en was volledig omgeven door kelders. De betonplaat van de westelijke kelder was echter niet stabiel genoeg meer om de kraan op te laten rijden. Ten noorden van het terrein was de kelder niet opgevuld met puin en was er dus geen niveau waar de kraan op kon rijden. De oostelijke kelder was wel gevuld met puin.

Het onderzoek werd bemoeilijkt door de weersomstandigheden. Regenval zorgde immers voor een zeer modderige en soms gevaarlijke site. Daarnaast waren ook de afbraakwerken nog bezig. Hierdoor werd de eerste dag een halve dag vertraging opgelopen. Ook nadien moesten de archeologen uit veiligheidsoverwegingen de werkput verschillende keren tijdelijk verlaten omdat vlakbij de put nog afbraakwerken of werken met een hoogtewerker aan de gang waren (zie figuur 7). Zo was er bijvoorbeeld het wegboren van betonnen pijlers langs de westelijke muur waarbij stukken beton naar beneden vielen.

Figuur 7: Hinder door de hoogtewerker tijdens de opgravingen.

5.1.3. Motivatie voor selectie van het materiaal en staalname

Er werden pollenstalen genomen van het profiel dat zich, wat betreft stratigrafie, hier het meest toe leende. Er werd gekozen voor profiel 2 omdat dat het minst vergraven was. Van verschillende lagen in dit profiel werden tevens bulkstalen genomen, eventueel voor houtskooldeterminatie of analyse van de macroresten. De oudere sporen in de moederbodem werden bemonsterd door middel van bulkstalen voor houtskoolanalyse. Van één archeologische context, namelijk kuil S184 werd de vulling zoveel mogelijk ingezameld als zeefstaal, aangezien dit een afvalkuil was met een rijke vulling. Indien mogelijk werden baksteen- en mortelstalen ingezameld (S36 en S51).

5.2. Beschrijving

5.2.1. Voorbereiding

Voor het onderzoek in de kelders werd op de startvergadering (17 mei 2013) een bezoek gebracht aan de panden om een inschatting te kunnen maken van de situatie. Met Tim Bellens werd overlegd wat de aandachtspunten waren binnen het kelderonderzoek in het Antwerpse. Er werd ook een bezoek gebracht aan een onderzoek van de Antwerpse Archeologische Dienst dat in een naburig pand werd uitgevoerd.

5.2.2. Veldwerk

Voor het kelderonderzoek werden twee nummers uitgeschreven, de meest noordelijke kreeg het nummer 1, de zuidelijke het nummer 2. Het veldwerk bestond in eerste instantie uit het opkuisen van de plafonds, muren en vloeren waarbij de losse pleister, stof en afval werden verwijderd. Daarna werden alle vloeren en muren in detail bekeken en werd op sommige plaatsen de pleister of cement weggekapt om een duidelijk beeld te krijgen van de muuropbouw of mortel. In beide kelders werden vloertegels uitgebroken om na te gaan of er onder de bestaande vloeren nog oudere niveaus aanwezig waren. Van alle waarnemingen werden foto's gemaakt vanuit verschillende hoeken en de vloeren en muren werden opgetekend op schaal 1/20.

Het terrein werd onderverdeeld in 3 zones (zie ook bijlage 1). Zone 1 was het meest noordelijke stukje terrein, volledig omsloten door keldermuren. Zone 2 en 3 zijn het lange noord-zuid geïoriënteerde deel van het terrein met een oppervlakte van 43m². De zones zijn in de helft van het terrein van elkaar gescheiden door een betonnen muur (S84) die niet verwijderd kon worden.

Voor het afgraven werd gebruik gemaakt van een kleine rupskraan met een platte graafbakken van variabele breedtes. Er werd gestart met het opgraven van zone 1, aangezien deze zone anders niet meer bereikbaar zou zijn na afgraven van zone 2. Het ging eigenlijk om een kleine werkput van 2m20x1,80m. Het niveau werd machinaal verdiept. Hierbij werden drie vlakken aangelegd, en twee profielen (profiel 1 en 2) geregistreerd. Vervolgens werden in zone 2 en 3 met de kraan 4 vlakken aangelegd. Hoewel de vlakken met de kraan aangelegd werden, werd er zo veel mogelijk stratigrafisch gewerkt. Er werd geprobeerd de verschillende vlakken aan te leggen op archeologisch verschillende niveaus. Door de vele doorsnijdingen van kuilen die recenter waren dan de archeologische lagen bleek dit niet evident.

De verdieping naar het laatste vlak in zone 2 gebeurde met de hand. Het laatste vlak werd in elke zone in de natuurlijke bodem aangelegd (met hierin al dan niet nog sporen). In zone 2 en 3 werden nog drie profielen geregistreerd. Alle vlakken en profielen werden opgeschoond, gefotografeerd, beschreven en ingetekend op millimeterpapier op schaal 1:20. Er werden tevens hoogtes genomen (m TAW) van relevante structuren en vlakken. Daarna werden de eventuele sporen gecoupeerd. Twee grote coupes op afvalkuilen werden met de kraan gezet, aangezien de coupes te diep waren en de grond anders niet afgevoerd kon worden.

Alle vondsten werden gerecupereerd per context en in een vondstenzak gestoken samen met een vondstenkaartje. Er werden bulkmonsters, zeefmonsters en pollenmonsters ingezameld.

5.2.3. Vondstverwerking en rapportage

Voor het kelderonderzoek werden de plannen verwerkt en een rapport geschreven met de bevindingen. De foto's werden geordend en benoemd met de code ANME13 (ANwerpen MEir 2013).

De spoorformulieren, de vondstenlijst, de fotolijst en de tekeningenlijst werden samengebracht in een digitale inventarislijst. De vondsten werden gewassen, gedroogd en verpakt volgens de regels van de kunst. De zeefstalen werden uitgezeefd en uitgetrieerd. Vervolgens werd overgegaan tot het digitaliseren van de grondplannen, de profielen en enkele coupetekeningen met behulp van de programma's Autocad en Illustrator. Als laatste werd het rapport geschreven.

6. BESCHRIJVING VAN SPOREN, STRUCTUREN EN VONDSTEN

6.1. Stratigrafie

Tijdens de opgraving werd vastgesteld dat de zogenaamde moederbodem bestond uit een oranje gele zandleem. Op enige diepte waren er ook groene zandige banden zichtbaar. Het gaat waarschijnlijk om quartaire dekzanden of alluviale afzettingen. Hieronder bevindt zich een groene zandlaag met schelpen (de tertiaire formatie van Lillo). Geen enkel spoor gaat dieper dan deze laag. De sporen in de moederbodem worden afgedekt door een homogene lichtgrijze laag, die als een oude cultuurlaag of akkerlaag geïnterpreteerd wordt. In zone 1 was hierboven een opeenvolging van (occupatie)lagen zichtbaar (zie figuur 8). In alle andere zones werd de cultuurlaag doorsneden door allerlei recentere sporen (zie figuur 9). Er werd nergens bodemvorming waargenomen.

Figuur 8: Zone 1, profiel 2: opeenvolging van lagen, zonder doorsnijdingen van recentere kuilen (behalve de aanleg sleuf van kelder 1).

Figuur 9: Zone 2, profiel 3: allerlei sporen doorsnijden de cultuurlaag, van eventuele lagen boven de cultuurlaag is weinig zichtbaar door de aanwezige kuilen.

6.2. Beschrijving

6.2.1. Algemeen

Tijdens de opgraving werden sporen aangetroffen van de late ijzertijd tot en met de 20ste eeuw. Hieronder worden de aangetroffen sporen, structuren en vondsten besproken en geïnterpreteerd van oud naar jong en gedateerd op basis van de vondsten.

6.2.2. IJzertijd/Romeinse periode

6.2.2.1. Sporen/structuren

In de moederbodem werden in elke zone verkleuringen waargenomen die na coupe kuilen of paalsporen bleken. Het gaat om S50, S220, S250 en S235.

Kuil S50 bevond zich in zone 1 (zie figuur 10). De kuil is gevuld met een zeer vaste grijze zandleem met gele vlekken. Er lijkt een aflijning van kern en insteek aanwezig te zijn. De aflijning van deze kuil is redelijk scherp. Bovenaan heeft de kuil een minimum breedte van 70cm. De kuil is 85cm diep.

Ook kuil S220 bevond zich in zone 1. Dit spoor was erg onduidelijk waardoor het aanvankelijk in vlak 2 niet herkend werd. In het derde vlak werden twee verkleuringen in vlak aangeduid (S35 en 216) en gecoupeerd. Na een verdieping van de profielen werden de kuilen in profiel 1 en 2 opgetekend (zie figuur 11). Waarschijnlijk gaat het om hetzelfde spoor, dat nu in beide profielen zichtbaar is omdat het niet in de helft gecoupeerd werd. Het gaat om een mogelijke (paal)kuil met twee vullingen: bovenaan beige zandleem en onderaan een grijzere vulling met gele vlekken. De kuil heeft een breedte van minstens 110cm en is ongeveer 55cm diep.

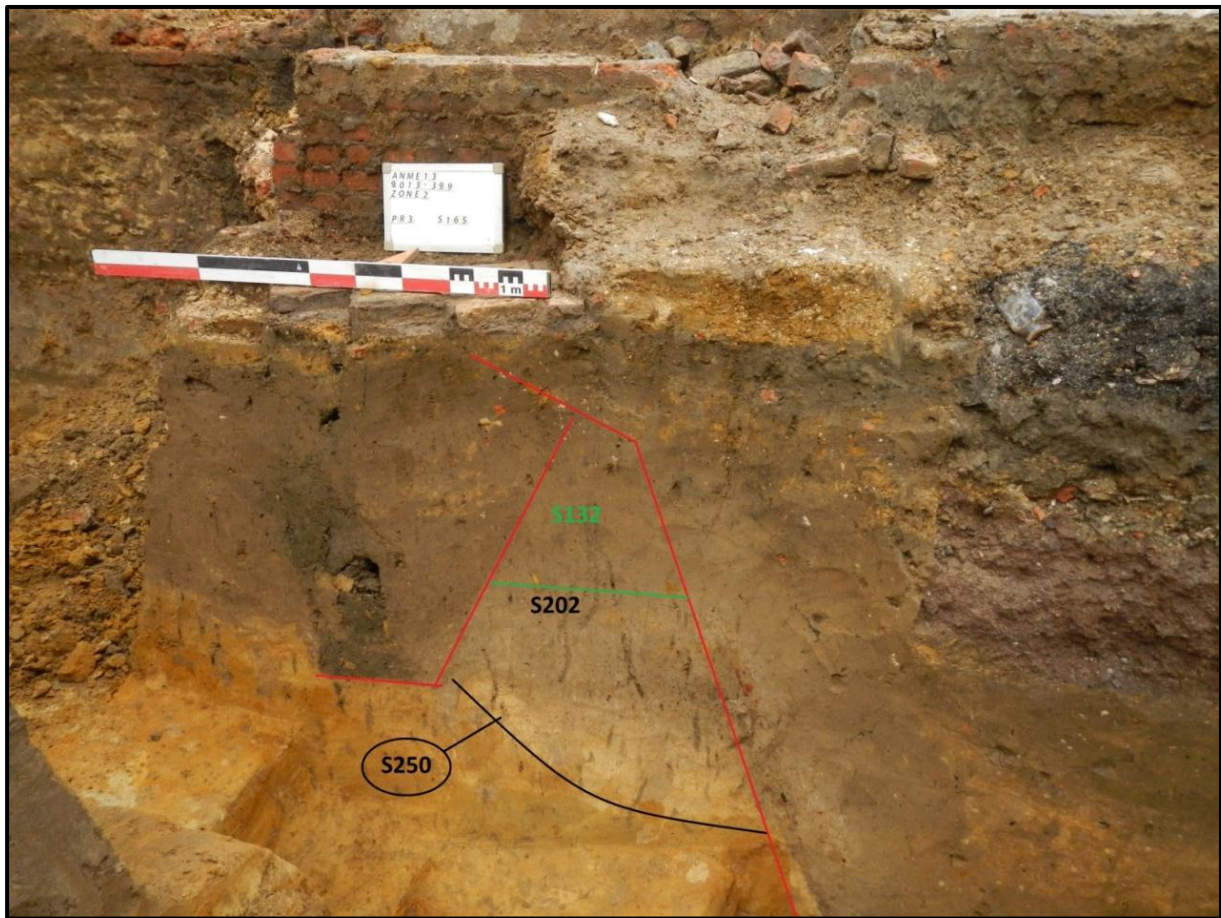
In zone 2 werd een kuil (S250 met vulling S202, zie figuur 12) aangetroffen die doorsneden werd door verschillende recentere sporen, namelijk S173, S174 en S203. Een restant van de kuil kon bestudeerd worden in profiel 3. Er werden drie vullingen onderscheiden. S202 L1 was een lichtgrijze lemige zandleemvulling met gele vlekken. S202 L2 was een eerder zandige grijze zandleemlaag en S202 L3 was een erg lichtgele zandige zandleemvulling.

Figuur 10: Zone 1, profiel 2, kuil S50.

Figuur 11: Zone 1, profiel 1 en 2, S216 en 35 (kuil S220).

Figuur 12: Zone 2, profiel 3, kuil S250 met vulling S202 (zwart). De kuil wordt afgedekt door laag S132 (groen) en doorsneden door verschillende recentere kuilen (rood).

Nadat kelder 1 en de bijhorende noordelijke trap verwijderd waren kon tijdens de afbraakwerken na de opgraving nog een onverstoord profiel opgetekend worden. Hier was een grote kuil (S235, zie figuur 13) zichtbaar die in dezelfde periode te dateren valt als de voorgaande kuilen. De kuil heeft bovenaan een breedte van 180cm, en is minstens 80cm diep. De vulling bestaat onderaan uit een grijs lemig zandleempakket met weinig houtskoolspikkels (S234), gevolgd door een grijsig beige zandig zandleempakket met houtskoolspikkels (S233).

Figuur 13: Onverstoord westelijk profiel na afbraak van de noordelijke trap van kelder 1. Zicht op kuil S235 met vulling S233 en 234.

6.2.2.2. Vondsten en stalen

6.2.2.2.1. Ceramiek

Uit vulling S233 van kuil S235 werden twee scherven gerecupereerd (invnr. 154). De eerste scherf is een wandfragment van meer dan 25cm² groot en 0,9cm dik. De scherf heeft een grijsbruine buitenzijde, donkergrijze kern en donkergrijze binnenzijde. De magering bestaat uit potgruis en zand. De scherf heeft tevens een gladde wandafwerking. De tweede scherf is tevens een wandfragment met een grootte tussen 9 en 25cm² en 1,0cm dikte. Het baksel heeft een beigebruine buitenzijde, grijze kern en bruine binnenzijde. De scherf heeft een magering van potgruis en zand, en een besmeten wandafwerking.

Ook kuil S250 bevatte aardewerk. In vulling S202 L1 werd een randfragment gevonden van meer dan 25cm² groot. De rand was 0,7cm dik, de wand 1cm. Het fragment had een grijsbruine buitenzijde en bruine binnenzijde, een magering van potgruis en zand en een

gladde wandafwerking. Het betreft een scherf van een tweeledige kom (vormtype 21-22).³⁰ De laag bevatte ook een wandscherf van meer dan 25cm² grootte en 0,9cm dikte met een bruine buitenzijde, donkergrijze kern, grijsbruine binnenzijde. Ook hier betrof de magering een mengeling van potgruis en zand. De scherf heeft een gladde wandafwerking maar een verweerde buitenzijde (tekening in bijlage 8).

In een laagje aan de rand van de recentere kuil S203 werden 5 handgevormde scherven aangetroffen. De vulling van dit laagje lijkt sterk op S202. Verondersteld wordt dat het gaat om een deel van de vulling van S202, dat bij de aanleg van kuil S203 in de recentere kuil gleed of verspit werd. De 5 scherven zijn wandfragmenten, allen tussen de 9 en 25cm² met een dikte van 0,8cm. Het is een donkergrijs baksel met een magering van potgruis en zand. De scherven hebben een gladde wandafwerking maar zijn verweerd.

6.2.2.2. Natuurwetenschappelijk onderzoek

Van kuilvulling S216 L1, S202 L1, S49 L2 en 146 werden bulkstalen genomen met het oog op ¹⁴C-datering van de aanwezige houtskool. Deze dateringen werden in het kader van dit basisrapport echter niet uitgevoerd.

6.2.2.3. Interpretatie

Het schervenmateriaal dat in deze kuilen gevonden werd, wordt algemeen in de ijzertijd gesitueerd maar de wanddikte en de component van zand in de magering kunnen wijzen op een situering in de late ijzertijd of vroeg Romeinse periode. Het randfragment uit S202 is afkomstig van een tweeledige kom, dat op basis van het profiel gedateerd wordt vanaf de midden-ijzertijd tot en met de vroeg-Romeinse periode.³¹ De bijhorende sporen kunnen dan ook als bewoningssporen uit deze periode geïnterpreteerd worden.

³⁰ VAN DEN BROECKE P.W., 2012, pp. 53-55.

³¹ Met dank aan Sofie Scheltjens voor de determinatie van het materiaal.

6.2.3. Volle middeleeuwen (11de-12de eeuw)

6.2.3.1. Sporen/structuren

In zone 3 werd in de moederbodem een kuil (S162, zie figuur 14) geregistreerd met een minimum breedte van 70cm en een diepte van 60cm. De grenzen van de kuil waren erg vaag. De vulling (S146) van de kuil bestond uit een gevlekt wittig grijs, vrij lemig zandleem met weinig houtskoolspikkels. De randen waren iets geler. Een echte kern kon niet afgelijnd worden. De kuil was verstoord door de aanleg sleuf (S106) van afvalput S51 (zie verder).

Figuur 14: Zone 3 vlak 3. Kuil S162 met vulling S146.

6.2.3.2. Vondsten en stalen

6.2.3.2.1. Ceramiek

In S146 werd 1 scherf aangetroffen met een zeer zandig grijs baksel, mogelijk te dateren in de 11de of 12de eeuw.

6.2.3.2.2. Natuurwetenschappelijk onderzoek

Van deze kuilen werden bulkstalen genomen met het oog op ¹⁴C-datering van de aanwezige houtskool. Deze datering werd in het kader van dit basisrapport echter niet uitgevoerd.

6.2.3.3. Interpretatie

Op basis van de ene scherf die in kuil S162 gevonden werd, zou gezegd kunnen worden dat dit spoor een kuil uit de volle middeleeuwen is. Dit met absolute zekerheid beweren, is echter niet mogelijk. Indien de kuil inderdaad volmiddeleeuws is, wil dit zeggen dat de grijze cultuurlaag (zie p. 31, figuur 8) ook de sporen van deze periode afdekt.

6.2.4. Late middeleeuwen(13^{de}-14de eeuw)

6.2.4.1. Sporen/structuren

6.2.4.1.1. Lagen

De sporen die in de moederbodem waargenomen werden, werden afgedekt door een lichtgrijs pakket zandleem. Dit pakket is redelijk homogeen en bevat zeer weinig baksteen-, kalkmortel- en houtskoolspikkels. Op veel plaatsen wordt het pakket doorsneden door recentere kuilen. Het pakket kreeg verschillende nummers op de verschillende plaatsen waar het geregistreerd werd. Het gaat om S41, S105, S115, S115 bis, S132, S197.

In profiel 1 en 2 (zone 1) werd boven dit pakket een andere laag geregistreerd, S40. Deze laag is donkerder dan S41 en lemiger. Het bevat ook iets meer baksteen-, kalkmortel- en houtskoolspikkels. Hierboven bevond zich S45, een gele lemige zandleemlaag met grijze vlekken.

6.2.4.1.2. Paalsporen

In zone 2 werden verschillende paalkuilen geregistreerd. S174/S165 (zie figuur 15) had een breedte van 90cm en een diepte van 70cm. Er was een donkergrijze kern met losse vulling zichtbaar. De insteek van de paalkuil bestond uit een bruine zandleemvulling die baksteen, kalkmortel en houtskoolspikkels bevatte. De kuil doorsnijdt de oude cultuurlaag (S132). S173/S164 (zie figuur 16) was een paalkuil met een soortgelijke vulling: een donkergrijze kern en een bruine zandleemvulling. In coupe had de kuil een breedte van 45cm en een diepte van 22cm. De kuil werd echter pas duidelijk in vlak 3, terwijl in de sleufwand zichtbaar was dat de aanzet van de kuil zich toch hoger bevond. De geregistreerde afmetingen zijn dus geen goede weergave van de omvang van dit spoor. Mogelijk zijn de oorspronkelijke afmetingen van de kuil vergelijkbaar met S175/S165. Ook deze kuil doorsneet cultuurlaag S132. Kuil S140/S139 (zie figuur 17) had een donkergrijze kern (of uitgehaalde kern?) en een lichtgrijze zandleemvulling met gele vlekjes en houtskoolspikkels er rond. Het is onduidelijk of de bovenliggende vulling S179/S178 (donkerbruine zandleem met veel kalkmortelbrokjes) ook bij deze kuil hoort (uitgraafkuil?) of eerder iets te maken heeft met het dichtmaken van het achterliggende keldergat (S177/S118).

Figuur 15: Zone 2, profiel 3, kuil S174/S165.

Figuur 16: Zone 2, vlak 3: Kuil S173/S164.

Figuur 17: Zone 2, profiel 4 met kuil S139/S140.

6.2.4.1.3. Kuilen

In zone 2 werden ook twee grotere kuilen aangetroffen.

Kuil S203 (zie figuur 18 en 19) had een breedte van minstens 2m en een diepte van 1,40m. Noch in coupe, noch in het vlak kon de kuil volledig geregistreerd worden door de doorsnijdingen van de latere keldermuren. In vlak leek de kuil min of meer rechthoekig. De kuil had verschillende vullingen. Onderaan bevond zich een bruine, beerachtige laag (S226). Daarboven lag een lichtgrijze zandleemvulling (S225) en een bruinige zandleemvulling (S169). Deze twee bovenste vullingen worden gekenmerkt door een zeer vage aflijning. Het zou kunnen dat er daarna een heruitgraving van de kuil plaatsvond, aangezien de volgende vullingen een andere aflijning hebben. Het gaat om S224 (= S205), S225 en S227, die een meer geelgrijs gevlekt uitzicht hebben. S228 was een bruin laagje onderaan deze lagen. De bovenste vulling van de kuil ten slotte, S172, is een donkergroenig bruine, licht puinige laag zandleem. Voor een gedetailleerd overzicht van de lagen, zie profiel 3 (bijlage 6).

Figuur 18: Zone 2, profiel 3: kuil S203, met bovenaan recentere doorsnijdingen

Figuur 19: Zone 2, vlak 3, kuil S203 (rood).

Kuil S210 (zie figuur 20 en 21) was in vlak redelijk cirkelvormig. In coupe had de kuil een breedte van minstens 1,70m en een minimum geregistreerde diepte van 1,20m. De onderzijde van de kuil bevond zich op 4,20m TAW. De aflijning van de kuil was in vlak erg vaag, maar leek laag S115 te doorsnijden en dus recenter te zijn. De kuil was gevuld met een donkergrijs lemig zandleem met gele tot oranje vlekken en veel schelpen.

Figuur 20: Zone 2, S210 coupe 2.

Figuur 21: Zone 2, vlak 3, kuil S210 (rood).

6.2.4.2. Vondsten en stalen

6.2.4.2.1. Ceramiek

De ceramiek die gerecupereerd werd uit laag S41 plaatst de laag in de 13de eeuw. S40 wordt iets later gesitueerd, namelijk 13de à 14de eeuw. Hetzelfde geldt voor de weinige scherven die uit S45 gerecupereerd konden worden. De lagen die in andere zones gelijkgesteld werden met S41 (zoals S115 en S115 bis), bevatten over het algemeen aardewerk dat in de 13de tot 14de eeuw gesitueerd wordt.

In kuil S173/164 werden enkele scherven (invnr. 127-128) gevonden die in de 13de-14de eeuw gedateerd worden. Het gaat onder andere om een randfragment van een teil in grijs aardewerk (DE GROOTE K., 2008: type L56A) en een fragmentje hoogversierd aardewerk. Kuil S174/S165 bevatte een ensemble (invnr. 93 en 129) dat aan het einde van de 13de, begin 14de eeuw gedateerd wordt. Het gaat onder meer om voetjes van grapes in rood geglazuurd en grijs aardewerk, een fragment protosteengoed en een fragment steengoed (beide waarschijnlijk Langerwehe). Bij het inzamelen van het

aardewerk werd mogelijk een deel van de omringende laag mee ingezameld, aangezien de grenzen van de kuil erg vaag waren. Kuil S210 bevatte erg weinig aardewerk (invnr. 123, 124, 145). Aangezien het gaat om enkele grijze en rode scherven kan slechts gezegd worden dat de vulling dateert van vóór 1550. De onderste lagen van kuil S203 (S226, S225, S169) bevatten aardewerk dat in de 13de-14de eeuw gesitueerd wordt. Eén randfragment grijs aardewerk (invnr. 132) vernauwt de datering mogelijk. Het gaat om een rand van een kruik, die voorkomt vanaf 1250, maar erg populair is tussen 1325 en 1400 (DE GROOTE K., 2008: type L131C). Het ensemble bevat verder spaarzaam rood geglazuurd aardewerk, grijs aardewerk en protosteengoed (invnr. 131, 148, 149). Lagen S224 en S172 (invnr. 144, 174, 175, 176) bevatten aardewerk met een iets recentere datering, namelijk 14de à 15de eeuw. Eén van de stukken betrof een kom met draperieversiering op meervoudig ingeknepen standring. Dit type zou voorkomen van de 14de tot en met de 1ste helft van de 16de eeuw.

6.2.4.2.2. Dierlijk bot

De vulling van kuil S203 bevatte enkele hoornpitten, wat wijst op ambachtelijke activiteit.

6.2.4.2.2. Silex

Laag S41 bevatte een fragment van een schrabber met retouches op de boord.

6.2.4.2.3. Munt

In laag S222 van kuil S203 werd een munt (zie figuur 22, invnr. 202) gevonden. Het is een dubbele parisis in biljoen, geslagen te Ivoix (graafschap Chiny), onder Lodewijk VI. De munt kan gedateerd worden tussen 1310 en 1336.³²

Figuur 22: De munt uit laag S222. Op de afgebeelde zijde is een kruis herkenbaar.

³² Met dank aan Maarten Bracke voor de identificatie, referentie VANHOUDT G., 1996.

6.2.4.3. Interpretatie

Laag S41 kan geïnterpreteerd worden als een mogelijke cultuurlaag. De datering van het aardewerk plaatst de laag in de 13de eeuw, vóór de 4de stadsuitbreiding. Het kan hier dus gaan om een stukje bewaard akkerland of weiland dat buiten de 3de stadsomwalling lag. De andere spoornummers die bij deze laag gerekend worden, hebben een datering in de 13de–14de eeuw. Het zou kunnen dat de bovenzijde van deze laag meer zoals S40 was, die ook deze recentere datering heeft. Mogelijk dateert dit van wanneer het terrein in gebruik genomen werd ten tijde van de 4de stadsuitbreiding. Door de vele recentere verstoringen werd dit onderscheid niet herkend bij het opgraven.

Laag S41 en diens equivalenten worden doorsneden door enkele paalsporen en kuilen. Zowel paalspoor S173/S164 als S174/S165 bevatten keramiek die de sporen in de 13de à 14de eeuw plaatst. Dit zou erop kunnen wijzen dat de sporen bij eenzelfde constructie horen. Paalkuil S140/S139 bevatte geen aardewerk. Stratigrafisch gezien kan enkel gesteld worden dat de kuil dezelfde laag lijkt te doorsnijden als de andere paalkuilen. Het bovenste deel van het profiel is echter verstoord door de aanleg sleuf van muur S53 (kelder 1). Het zou dus kunnen dat de juiste relaties hierdoor verstoord zijn. Hierbij kan wel opgemerkt worden dat de drie paalsporen allen langs en gedeeltelijk onder muur S53 liggen. Dit maakt de veronderstelling mogelijk dat de paalsporen tot een zelfde constructie behoren.

Kuil S210 is moeilijk te dateren, maar kan stratigrafisch ook bij de sporen geplaatst worden die S115 e.a. doorsnijden. In vlak wordt de kuil ook aangesneden door de latere kuil S184 waardoor dat S210 bij de sporen van deze fase gerekend wordt. De kuil lijkt opgevuld met verspitte moederbodem en is alvast geen afvalkuil, getuige het weinige aardewerk. Mogelijk gaat het om een winningskuil. Kuil S203 lijkt twee fases te hebben. De kuil werd aanvankelijk opgevuld in de 14de eeuw. Later lijkt de kuil gedeeltelijk heruitgegraven en opgevuld in de 14de of 15de eeuw. De paalsporen en de kuilen doorsnijden cultuurlaag S115/S132 (equivalent van laag S41). Het terrein dat aanvankelijk akker- of weiland was, wordt nu in gebruik genomen voor bewoning, met de bijhorende sporen.

6.2.5. 15de-16de eeuw

6.2.5.1. Sporen/structuren

Vanaf vlak 2 kon kuil S184 geregistreerd worden. De kuil was min of meer rechthoekig in vlak en mat ongeveer 2,20x2,30m (zie figuur 23). In coupe had de kuil een diepte van 1,40m. Zowel in vlak als in coupe werd waargenomen dat de kuil langs de rand een donkerbruine humeuze band had (S158). Het zou kunnen dat deze kuil een soort bekisting had (bijvoorbeeld in hout of vlechtwerk) waarvan dit het overblijfsel is. S142 en S150 aan de buitenzijde van S158 zijn dan vullingen van de aanleggleuf voor de bekisting van de kuil. In de eigenlijke vulling van de kuil werden verschillende lagen onderscheiden (zie figuur 24 en 25 en bijlage 7). Onderaan bevond zich een donkergeel gevlekte zandleemlaag, met eronder weer een humeus bruin bandje (zoals S158?). Hierboven bevond zich een donkerbruine beerachtige laag, S159. De vullingen die zich boven S159 bevonden, waren allemaal grijzer, lemiger en iets puinigere zandleemlagen. Uitzondering is hier S190, een zwarte lens in de vulling. Mogelijk is dit een laagje verbrand materiaal, zoals assen. De vulling van kuil S184 werd doorsneden door een recentere afvalkuil, S69/S36.

Figuur 23: Zone 2, vlak 2: kuil S184.

Figuur 24: Zone 2, Coupe 1 op S184 (en S69/S36).

Figuur 25: Zone 2, coupe 2 op S184 (en S69/S36).

Tijdens de begeleiding werden enkele restanten van kuilen aangetroffen in het noordelijke deel van de bouwput, onder de aanwezige keldervloeren. Het gaat om S239/S240, S237/S238 en S245/S244. S239/S240 en S237/S238 waren zeer klein. In coupe waren ze een vijftigtal centimeter breed en 25 à 30cm diep. S245/S244 was een grotere kuil. S245/S244 was in vlak nog 1,70x0,80m groot. In coupe was de kuil echter nog geen 20cm diep (zie figuur 26).

Figuur 26: S245/S244 in de noordelijke zone van de bouwput tijdens de begeleiding.

6.2.5.2. Vondsten en stalen

Tijdens het couperen werd reeds handmatig materiaal ingezameld. Nadat de coupe was gezet, werd de 2de helft van de kuil gerecupereerd.

6.2.5.2.1. Ceramiek

De vulling van kuil S184 (invnr. 135 t/m 140, 165 t/m 168) bevatte aardewerk dat de kuil in de 15de tot 16de eeuw plaatst. De aanwezigheid van enkele specifieke scherven kan deze datering nog verfijnen, namelijk naar 1450 tot 1525. Het gaat om de combinatie van een aantal scherven, zoals het Siegburgsteengoed, de aanwezigheid van grijs aardewerk en de grote rode voorraadpotten met slibversiering. Het Siegburgsteengoed was vertegenwoordigd door enkele mooie bodemfragmenten. Zo waren er een bodem van een eierbeker en twee bodems van Jacobakannen (invnr. 167, zie bijlage 8). Een ander opvallend stuk was een halve kamerpot in vulling S192 (invnr.

172, zie bijlage 8). Het randtype werd geïdentificeerd als L145 B.³³ Dit type komt voor tussen 1375 en 1550, maar is zeer populair tussen 1450 en 1550. Algemeen gezien gaat het vooral om gebruiksaardewerk, zoals fragmenten van kookpotten, kruiken of kannen, grapes, papkommetjes en voorraadpotten. De kookwaar vertoont erg veel gebruikssporen.

In de kuilen die bij de begeleiding aangetroffen werden, werden ook enkele scherven gevonden. Hun beperkte aantal bemoeilijkt wel een nauwkeurige datering. In kuil S245/S244 werd enkel een scherf grijs aardewerk aangetroffen. Dit plaatst de vulling van de kuil voor 1550. Kuil S237/S238 bevatte een bodemfragment in steengoed, mogelijk Siegburg, dat rond 1450 gesitueerd wordt. Kuil S239/S240 bevatte geen aardewerk.

6.2.5.2.2. Glas

In de vulling van S184 werd een fragment van een standring gevonden, mogelijk van een berkemeier drinkbeker (invnr. 86). Daarnaast werd ook de ziel van een cilindervormig flesje gerecupereerd (invnr. 85).

6.2.5.2.3. Dierlijk bot

In de vulling van de kuil werden enkele hoornpitten aangetroffen evenals wat klein botmateriaal waaronder redelijk wat visbot.

6.2.5.3. Interpretatie

Kuil S184 is duidelijk een afvalkuil. De beerachtige laag onderaan wijst mogelijk op een oorspronkelijk gebruik als beerput. De vulling van de laag bevat voornamelijk gebruikswaar uit de 15de-16de eeuw. De kuilen die tijdens de begeleiding aangetroffen werden, zijn allen slechts de onderkanten van (afval?) kuilen die verstoord werden door de aanleg van kelders.

³³ DE GROOTE K., 2008, p. 129.

6.2.6. 16de-17de eeuw

6.2.6.1. Sporen/structuren

Doorheen de vulling van kuil S184 werd in een latere fase een kuil gegraven (S69). Hierin werd een ronde bakstenen structuur (S36, zie figuur 27) gemetst. De bakstenen hadden minstens twee verschillende formaten, namelijk 16x7x3,5cm en 17x8x4cm. De structuur had in vlak een buitenste diameter van 1,20m, en een binnenste diameter van 80cm. De bovenzijde van de kuil werd geregistreerd op +6,52m TAW. De onderzijde bevond zich op +5,20m TAW. In coupe bleek deze structuur verschillende vullingen te hebben (zie figuur 28). Onderaan bevond zich een grijs gelaagd korrelig pakket (S195). Daarna was de put gevuld met een pakket bruinig grijze, licht puinige zandleem (S194 en S193). Het residu van de zeefstalen uit S195 leek erg fosfaatrijk. Het zou kunnen dat er veel urine in deze put geloosd werd, waardoor het aaneengekoekte residu ontstond onderaan S36.

Figuur 27: Zone 2, vlak 1, S36.

Figuur 28: Zone 2, coupe 2 op S36 en S184.

In zone 3 werd S51 onderzocht (zie figuur 29 en 31). Het gaat om een ronde bakstenen structuur met rechte wanden en een koepelvormige bovenbouw met een tuitvormige opening bovenaan. De bovenzijde van de opening werd geregistreerd op +6,77m TAW. De binnenste diameter van de structuur bedraagt 1,42m. De diameter van de opening bedroeg ongeveer 50cm. Zowel in coupe als in vlak was duidelijk dat er een enorme aanleg sleuf gegraven was voor de aanleg van deze structuur, tot diep in de moederbodem. De coupe op S51 werd machinaal uitgegraven tot op +3,50m TAW. De put was dus minstens 3m diep. Of dit ook effectief de onderkant was kon niet vastgesteld worden. Deze structuur werd ook waargenomen tijdens het onderzoek van kelder 1 (S11). De ronde put was ingewerkt in de keldermuur, en mee bepleisterd.

Een gelijkaardige structuur werd tijdens de begeleiding aangetroffen. S241 (zie figuur 30) was ook een ronde bakstenen structuur met koepelvormige bovenbouw, waar de funderingsmuur van de achterzijde van het pand Meir 81-83 (Levi's winkel) overgebouwd was. De buitenste mantel was opgemetst met bakstenen van 18x8x4,5cm. Er werd zowel gele als beige kalkmortel waargenomen. Aan de binnenzijde leek een recentere mantel ingebouwd met donkergrijze mortel. De structuur werd recentelijk

dichtgebouwd. Er was een rechthoekig stuk muur in baksteen met donkergrijze mortel zichtbaar, en grijze snelbouwsteen. De zichtbare breedte van de structuur bedroeg 2,70m.

S52 was een rechthoekige structuur in baksteen met tongewelf (zie figuur 31). Het formaat van de bakstenen bedroeg 16x7,5x4cm. De oostelijke muur van kelder 1 was ook over S52 gebouwd, net zoals bij S51. Waarschijnlijk heeft de schuine muur (S16) in kelder 1 (zie verder) iets te maken met de aanwezigheid van S52. De bovenzijde van S52 was verbouwd en had iets rodere bakstenen met een zeer harde grijze mortel. Er waren verschillende openingen waar recente metalen buizen in uitkwamen. Eén rechthoekige opening leek een stortgat met de aanzet van een stortkoker. De zichtbare afmetingen van S52 bedroegen 1,30x1,10m. De structuur was in coupe 1,90m diep.

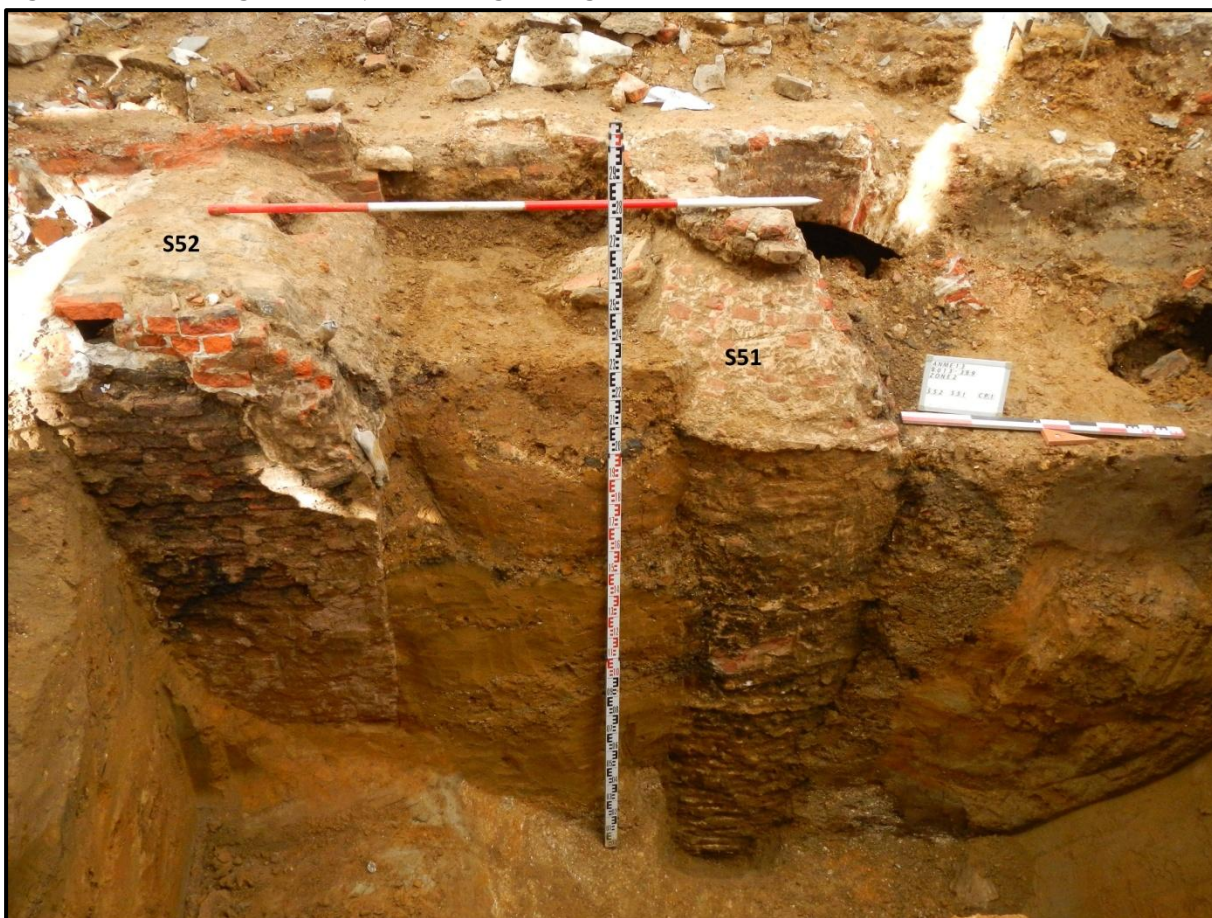
Tijdens de begeleiding van de afbraakwerken na de opgraving werd nog een kuil geregistreerd. S246/S243 mat 2,4mx1,6m in vlak. De vulling bestond uit een donkerbruine organische laag, mogelijk een beerlaag. De laag was echter nog maar een tweetal centimeter dik.

Figuur 29: Zone 3, vlak 2: zicht op S51 en de aanlegsleuf.

Figuur 30: S241, aangetroffen tijdens de begeleiding van de afbraakwerken.

Figuur 31: Zone 3, S52 en S51 coupe 1.

6.2.6.2. Vondsten en stalen

De vulling van structuur S36 werd na coupe bemonsterd d.m.v. zeefstalen.

6.2.6.2.1. Ceramiek

De vulling van S36 bevatte onder andere fragmenten van een Duingen *humpe*, een bodemfragment van een olielamp in rood geglazuurd aardewerk, enkele scherven majolica en porselein, wat witbakkend geglazuurd aardewerk, en een fragmentje van een pijpensteel. Dit alles lijkt het ensemble te dateren in de 17de eeuw.

Zowel S51 als S52 waren opgevuld met recent puin (zie figuur 32). Een datering aan de hand van de vulling is dus niet mogelijk. In de vulling van de aanleg sleuven werden wel enkele scherven gevonden. Het gaat om enkele scherven in rood geglazuurd aardewerk, witbakkend aardewerk en steengoed. Een tweetal scherven werden gedateerd in de 13de, 14de eeuw (invnr. 103). Er kan aangenomen worden dat deze scherven verspit werden bij de aanleg van de structuren. De andere scherven lijken immers eerder een datering in de 16de of 17de eeuw te suggereren (invnr. 107-111).

Figuur 32: Zone 3, S52 en S51 coupe 2.

In kuil S246/S243 werd een scherf rood geglazuurd aardewerk gevonden en de voetjes van een beeldje in pijpaaarde. Dit type beeldjes wordt gedateerd van de 16de tot de 18de eeuw.

6.2.6.2.2. Glas

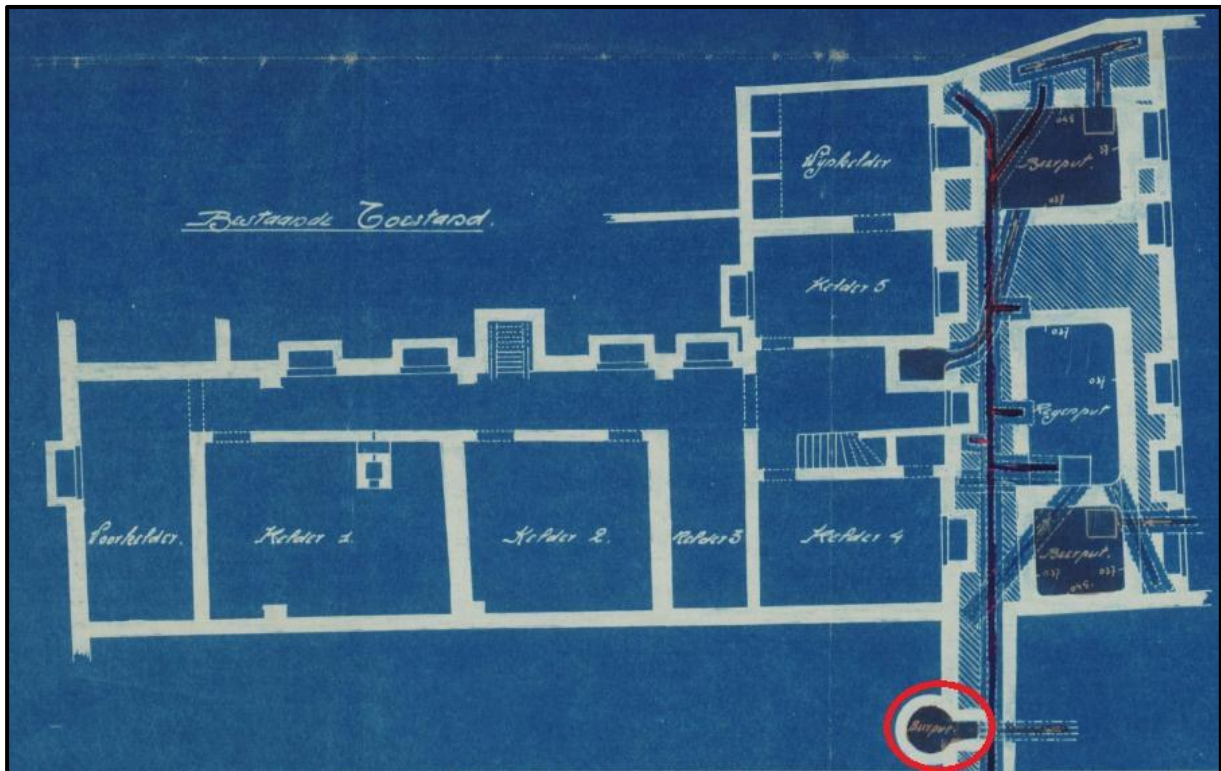
Vulling S193 van S36 bevatte een glazen kraal (invnr. 326) met opleg van groene glasdraad. Alle lagen van S36 bevatten fragmentjes glas (voornamelijk vlak). Sommige lijken echter erg recent (20ste eeuw?), zoals het fragment dik wit geribbeld glas in S193 (invnr. 325). In de vulling van S51 werd dik geribbeld bruin glas (invnr. 90) aangetroffen. Ook dit glas lijkt eerder recent (20ste eeuw).

6.2.6.2.3. Dierlijk bot

Alle vullingen van S36 bevatten nog restanten van kleine fragmentjes dierlijk bot. Het lijkt voornamelijk om visbot te gaan.

6.2.6.3. Interpretatie

S36, S51, S52 en S242 worden allen geïnterpreteerd als afvalkuilen. Enkel voor S36 kon met enige zekerheid een datering bepaald worden, namelijk een opvulling in de loop van de 17de eeuw. De bovenste laag lijkt echter ook recenter materiaal te bevatten. S51 en S52 werden waarschijnlijk geleegd en tot in de 19de-20ste eeuw opnieuw gebruikt of dichtgestort met puin. Dit maakt een nauwkeurige datering moeilijk. Het weinige schervenmateriaal suggereert een aanlegfase in de 16de of 17de eeuw. Stratigrafisch gezien zijn S51 en S52 alvast ouder dan kelder 1, aangezien de muur van kelder 1 over deze structuren heen gebouwd werd. Dit sluit natuurlijk niet uit dat S51 en S52 verder gebruikt werden, aangezien de stortgaten nog toegankelijk waren. S241 lijkt op S51 wat de vorm betreft. Of de datering ook gelijkaardig is, is moeilijk te bepalen. Op het plan van de bestaande toestand van het gebouw is immers een ronde beerput zichtbaar in dezelfde buurt als waar S241 aangetroffen werd (zie figuur 33). Ofwel is de put te dateren tijdens de aanleg van het pand (1896), ofwel werd een reeds bestaande put herbruikt. Kuil S246/S243 die tijdens de begeleiding aangetroffen werd, wordt door de enkele scherven ook in deze periode gesitueerd. Het gaat waarschijnlijk om een beerkuil of afvalkuil.

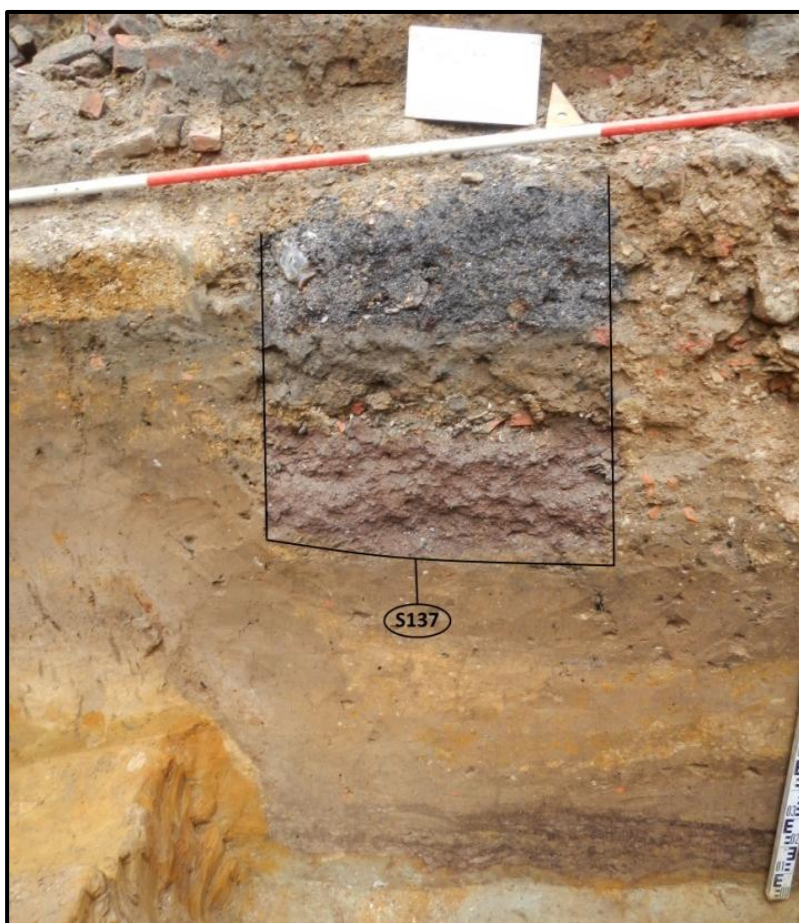
Figuur 33: Kelderplan met riolering, bestaande toestand 1928 (© 8 Office Architects 2012, p. 13).

6.2.7. 18de tot 20ste eeuw

6.2.7.1. Sporen/structuren

6.2.7.1.1. Afvalkuilen

S137 was reeds zichtbaar in vlak 1. In coupe (zie figuur 34) heeft de kuil een zeer rechthoekige aflijning, met een breedte van 90cm en een bewaarde diepte van ongeveer 1m. De zichtbare lengte in vlak 1 bedroeg 1,80m. Onderaan de kuil (vlak 3) werd een afboording met bakstenen opgemerkt (zie figuur 35). In de vulling van de kuil werden verschillende pakketten waargenomen: S90, S130 en S166. Vulling S90 en S166 bevatten veel verbrand materiaal. Het zou bijvoorbeeld kunnen gaan om afval van een kachel.

Figuur 34: Zone 2, profiel 3, detail S137.

Figuur 35: Zone 2, vlak 3 met zicht op S137.

6.2.7.1.2. Beerputten en riolering

In zone 3 werd een rechthoekige structuur (S91, zie figuur 36) aangetroffen. De structuur meet ongeveer 2x2,60m en is opgemetst in baksteen met een zeer harde donkergrijze mortel. De mortel was zo hard dat de structuur niet gecoupeerd of verwijderd kon worden, ook niet met de kraan. Het baksteenformaat was niet zichtbaar door de aanwezigheid van de mortel. De structuur had bovenaan een rechthoekige opening, met de aanzet van een overwelfing. S91 was opgevuld met puin. De put had een waarneembare diepte van ongeveer 2m.

S91 stond in verbinding met een bakstenen goot, S82, die in zone 2 gelegen was. Hier bedroeg het baksteenformaat 17x8,5x4,5cm. Er was een gelijkaardige harde grijze mortel gebruikt bij deze goot. Verder was er in vlak 1 in zone 2 en 3 een wirwar van dergelijke gootjes aanwezig, die elkaar kruisten of doorsneden (zie figuur 37). Een deel van goot S82 was dichtgemetst met recente (snelbouw) baksteen.

Figuur 36: Zone 3, vlak 2 met zicht op S91.

Figuur 37: Zone 2, vlak 1, overzicht.

6.2.7.1.3. Kelders

Twee kelders werden onderzocht voordat de opgraving plaatsvond. Het gaat om kelder 1 met noord-zuid oriëntatie en kelder 2 met oost-west oriëntatie. Beide kelders horen bij pand 77.

Kelder 1 is ongeveer 8,5m lang en 2,8m breed (zie figuur 38). De vloer bestond uit bakstenen met een formaat van 17,5x8cm (S5, zie figuur 39). De bakstenen liggen halfsteens en zijn op sommige plekken in erg slechte staat. Op twee plaatsen werd beton aangebracht op de vloer (S1 en S6). Bij S6 was doorheen de betonlaag een rechthoekige aanpassing van de vloer zichtbaar met betontegels. Tegen de oostelijke muur in kelder 1 bevond zich een trap (S4, zie figuur 40) uit baksteen en cement. In de vloer voor de trap was een rechthoekige afboording uitgewerkt met bakstenen. In het midden hiervan was een betonlaagje gegoten (S2 en S3, zie figuur 40). De doorgang (S8) in muur S9 waar de trap naartoe leidde, was volledig dichtgewerkt, net zoals alle andere nissen in de kelder.

Figuur 38: Kelder 1, overzicht.

Figuur 39: Kelder 1, vloer S5.

Figuur 40: Kelder 1, S2,3,4 en 8.

Tijdens de opgraving werd aan de buitenzijde het vervolg van de trap geregistreerd (S55, zie figuur 41). Dit deel is opgebouwd in snelbouw baksteen. Zowel de aanleg van de trap als het dichtmaken van de doorgang zijn dus redelijk recent. Voor de aanleg van de trappartij werd een oudere goot (S81) doorsneden.

De muren van de kelder waren opgebouwd uit baksteen (15,5x7,5x4cm) en bepleisterd. In muur S9 is een ronde uitstulping verwerkt, mogelijk een oude waterput (S11, zie figuur 42). Hier werd een deel van de pleisterlaag weggekapt om de structuur te kunnen bekijken. S11 werd opgebouwd uit baksteen, waarbij een metselverband werd waargenomen bestaande uit koppen (7,5x7,5x4cm, zie figuur 43). De bakstenen zijn opgevoegd met een beige kalkmortel. Opvallend hierbij is dat de structuur volledig aangesmeerd werd met een gele kalkmortel, gelijkend op de gele mortel waarmee muur S9 opgevoegd werd. Deze mortellaag werd afgewerkt met een pleisterlaag.

Figuur 41: Zone 2, vlak 1: voor de aanleg van trap S55 werd goot S81 doorsneden.

Figuur 42: Kelder 1, S11.

Figuur 43: Kelder 1, S11, detail mortel.

De oostelijke muur eindigt in het zuiden met een schuin stuk muur (S16, zie figuur 44). Op dit stuk muur is een negatief spoor (S13) zichtbaar van een uitgebroken muurtje dat de onderste helft van S16 in twee nissen indeelde. De achterzijden van de nissen zijn bezet met een cementlaag (S12 en S14).

In de zuidmuur van kelder 1 (S17/S19) bevindt zich een overwelfde doorgang naar kelder 2. De doorgang werd voor de helft dichtgewerkt met grote recente bakstenen (17,5x8x6,5cm).

Het plafond van kelder 1 bestond uit een tongewelf (S34-1) opgebouwd uit bakstenen, waarbij voornamelijk koppen gebruikt werden (voor zover dit zichtbaar was).

Figuur 44: Kelder 1, S16.

Kelder 2 was ongeveer 6,30m lang en 3,40m breed (zie figuur 45). Het deel van de vloer (S21) ter hoogte van de doorgang naar kelder 1 bestond uit bakstenen met dezelfde richting als S5 in kelder 1. Tegen de zuidelijke muur van kelder 2 waren verbouwingen in dit stuk vloer zichtbaar (S20, S22, S23), bestaande uit natuursteen en bakstenen in een andere richting.

De rest van de vloer bestond grotendeels uit bakstenen (S16, ongeveer 16x7cm) in halfsteens verband, met een andere richting dan S21. Een klein stukje vloer (S25, ongeveer 1,5m²) bestond uit rode en zwarte vierkante tegels (14x14cm, zie figuur 46). Tegen de noordelijke muur (S17) van kelder 2 bevond zich een mogelijke veegpot (S27, zie figuur 47) in de vloer. Het gaat om een vierkant putje in de vloer, afgeboord met bakstenen (15x7x3,5cm) op de smalle zijde. De bodem van de put bestaat tevens uit baksteen. In de noordoostelijke hoek van de kelder was een cementlaag aangebracht op de vloer (S28). De muur van de kelder is hier ook opgebouwd uit recente grote bakstenen (S33, 17x8,5x6cm), afgewerkt met bepleistering. In de hoek werd een cementlaag aangebracht, net zoals op de vloer.

Het gewelf in kelder 2 (S34-2) was tevens een tongewelf, hier opgebouwd uit baksteen waarbij zowel koppen als strekken gebruikt werden.

Zowel in kelder 1 als 2 werd de vloer opengebroken om te kijken of er nog oudere vloerniveaus aanwezig waren. Dit was niet het geval. Er werd namelijk onder de opmaaklaag van de vloer tertiair zand (met schelpen) aangetroffen (zie figuur 48).

Muur S67 die het opgravingsterrein aan de oostzijde begrensd, maakt deel uit van de kelder die bij pand 79 hoort. Deze kelder behoorde niet tot het onderzoeksgebied wegens te recent. Dit pand werd immers pas gebouwd aan het einde van de 19de eeuw. De bouwaanvraag dateert van 1896.³⁴

Figuur 45: Kelder 2, overzicht.

³⁴ 8 OFFICE ARCHITECTS, 2012, pp. 8-11.

Figuur 46: Kelder 2, vloer S25.

Figuur 47: Kelder 2, S27.

Figuur 48: Kelder 2, kijkgat in vloer S25. Onder de opmaaklaag van de vloer zit tertiair zand (met schelpen).

Tijdens de begeleiding van de afbraakwerken na de opgraving werden nog verschillende sporen van kelders aangetroffen.

Kelder 3 lag ten noorden van het opgravingsterrein. Muur S56 die het opgravingsterrein begrenste maakte deel uit van deze kelder (zie figuur 49). De kelder had een vloer (S151) in baksteen (18x5x4cm) in halfsteens verband. Aan de westelijke zijde was de aanzet van een gewelf zichtbaar (zie figuur 50).

Kelder 4 bevond zich in het uiterste noorden van de bouwput. Hier werd nog een vloer in baksteen (17,5x8,5x4,5) geregistreerd (zie figuur 51). De vloer was opgevoegd met een zeer donkere, harde grijze mortel en lag in halfsteens verband.

Aan de oostelijke rand van de bouwput (zijde Eikenstraat) werd nog een hoekpartij van een kelder geregistreerd (Kelder 5, S242). Het gaat om twee stukken muur in baksteen en de aanzet van een gewelf (zie figuur 52) Er was zowel gele als beige mortel aanwezig. De oostelijke muur was tevens bepleisterd. Het baksteenformaat was niet zichtbaar.

Figuur 49: Kelder 3, zicht op muur S56. Hierachter bevond zich het eigenlijke opgravingsterrein.

Figuur 50: Kelder 3, westelijke zijde met aanzet gewelf.

Figuur 51: Kelder 4, vloer S36.

Figuur 52: Kelder 5, S242.

6.2.7.2. Vondsten en stalen

6.2.7.2.1. Ceramiek

Vulling S166 in kuil S137 bevatte slechts enkele scherven. Ze werden gedateerd vóór 1550. Het gaat waarschijnlijk echter om scherven die verspit zijn, aangezien de kuil ook recenter glas bevat (zie verder).

6.2.7.2.1. Glas

In vulling S90 van kuil S137 werd een glazen fles met metalen schroefdop aangetroffen. De fles is redelijk recent (19de-20ste eeuw). In de vulling van S92 werden ook enkele glazen flessen (Gordon's Gin and Tonic, Grand Marnier) aangetroffen. Ze kunnen gedateerd worden in de 2de helft van de 20ste eeuw.

6.2.7.3. Interpretatie

Er zijn weinig indicaties over het gebruik of de bewoning van de kelders. In kelder 1 en 2 werden geen oudere vloerniveaus aangetroffen onder het huidige vloerniveau. Er werden wel verschillende nissen waargenomen in het gewelf die een bepaalde functie moeten hebben gehad. Ze zijn echter altijd dichtgewerkt, en hun mogelijke functie kon niet achterhaald worden. Het archiefmateriaal dat beschikbaar is voor pand 77 gaat blijkbaar slechts terug tot 1931.³⁵ Wat de datering betreft, kunnen kelder 1 en 2 waarschijnlijk in de 18de eeuw (of eventueel 19de) gesitueerd worden. De oostelijke muur van kelder 1 incorporeert immers de afvalkuilen uit de 16de-17de eeuw.

Kelder 3 hoort bij pand 79. Op de grondplannen van dit pand zijn immers kelderruimtes zichtbaar op deze plek (zie figuur 53). Aanvankelijk deed de ruimte dienst als wijnkelder. Later werd het een stookplaats.³⁶ Deze kelder kan dus gedateerd worden vanaf 1896.

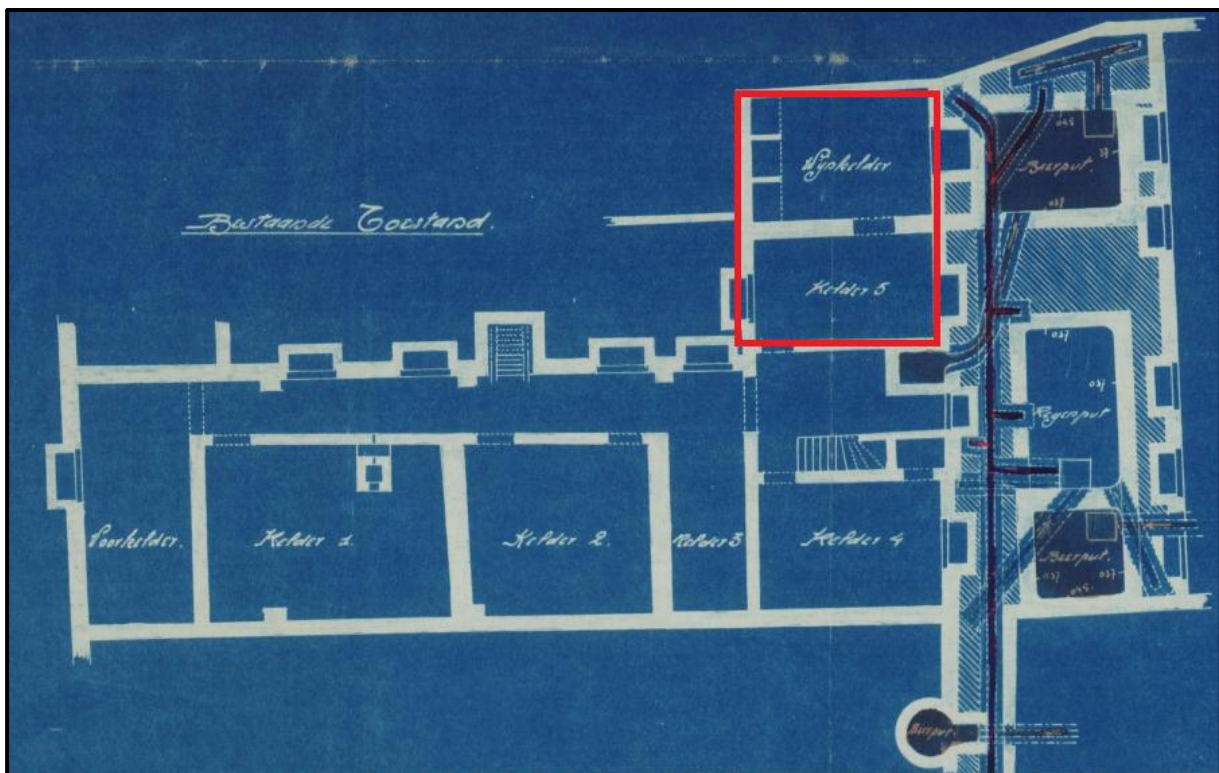
S91 was duidelijk een beerput, die aangesloten was op een rioleringsysteem. Eén goot staat effectief in verbinding met de beerput, de andere zijn dichtgemetst of gedeeltelijk afgebroken. Goot S81 bijvoorbeeld werd gedeeltelijk afgebroken voor de aanleg van een trap die vanuit de kelder toegang gaf op de koer. De trap is zichtbaar op het plan van

³⁵ 8 OFFICE ARCHITECTS, 2012, p. 2.

³⁶ 8 OFFICE ARCHITECTS, 2012, pp. 13-18.

Meir 77 uit 1939.³⁷ In de loop van de 1ste helft van de 20ste eeuw was dit rioleringsysteem dus niet meer in gebruik.

Waarschijnlijk werden de beerput en gootjes bij de verbouwingswerken in de jaren 1970 (dichtbouwen van het koergedeelte³⁸) met puin opgevuld. De beerput en het bijhorende rioleringsysteem kunnen waarschijnlijk eerder in de 18de-19de eeuw gesitueerd worden. Dit rioleringsysteem hoort waarschijnlijk bij pand 77. Immers, er is een gelijkaardige datering vastgesteld, en op de beschikbare plannen van pand 79 is te zien dat de riolering en beerputten van dit pand voornamelijk onder de achterbouw gesitueerd zijn.

Figuur 53: Kelderplan met riolering, bestaande toestand 1928 (© 8 Office Architects, 2012, p. 13).

³⁷ 8 OFFICE ARCHITECTS, 2012, p. 4.

³⁸ 8 OFFICE ARCHITECTS, 2012, pp. 5-6.

7. DATERING EN INTERPRETATIE VAN DE VINDPLAATS

Deze in omvang beperkte opgraving maakt duidelijk dat de Meir alvast een heel lange bewoningsgeschiedenis kent. De oudste aangetroffen sporen kunnen gedateerd worden in de late ijzertijd (of eventueel vroeg-Romeinse periode). Het is niet de eerste keer dat in de omgeving restanten uit de ijzertijd aangetroffen worden. In het Sint-Jan-Berchmanscollege in de Jodenstraat werden bij werken op de binnenplaats immers enkele scherven gevonden die in de ijzertijd gedateerd worden. Het gaat om scherven van een handgevormde diepe schaal met een licht uitstaande hals, hoge schouderpartij, weinig benadrukte buikknik, een geruwde buikpartij en een vlakke bodem.³⁹ In het Sint-Jan Berchmans-college konden echter geen kuilen of bewoningssporen geregistreerd worden, wat op deze site wel het geval is. Het gaat immers om enkele paalkuilen en een grotere kuil.

Mogelijk zijn er ook bewoningssporen uit de 11de-12de eeuw aanwezig. Het gaat echter slechts om één kuil met één scherf. Nadien lijkt de site in gebruik als akker- of weiland. Hiervan getuigt de grijze laag die op verschillende plaatsen op het opgravingsterrein geregistreerd werd. Wanneer het terrein binnen de vierde stadsomwalling komt te liggen, neemt het aantal sporen sterk toe. In de 14de eeuw worden immers verschillende kuilen gegraven. Het gaat om enkele paalkuilen, een afvalkuil, en een mogelijke winningskuil. Het lijkt erop dat het terrein nu behoort tot het achtererf van een woning. Om welke woning het effectief gaat, is moeilijk te bepalen. Asaert vermeld een aantal woningen voor dit bouwblok⁴⁰, maar aangezien de Eikenstraat op dat moment nog niet bestaat, is het moeilijk te bepalen welke woningen gesitueerd zijn ter hoogte van de huidige panden 77 en 79.

Van de 15de tot 19de eeuw blijft het terrein steeds achtererf van een woning, getuige hiervan de verschillende afvalkuilen. De oudste van deze kuilen dateert in de 15de-16de eeuw. Het gaat om een kuil die gewoon uitgegraven werd en eventueel een bekisting kreeg in organisch materiaal. De latere afvalkuilen zijn in baksteen opgebouwd. S51 is een ronde bakstenen structuur. Dergelijke ronde vormen met koepelbouw komen wel meer voor in deze periode (16de-17de eeuw). Ze werden bijvoorbeeld ook aangetroffen op de site in de Bogaardenstraat te Antwerpen⁴¹, en in de Konijnenstraat in het Jordaandistrict in Amsterdam.⁴²

³⁹ ACKERMANS J. en WARMENBOL E., 1985, pp. 3-4.

⁴⁰ ASAERT G., 1967, pp. 162-163.

⁴¹ BELLENS T. en DE REU, 2013, pp. 17-18.

⁴² GAWRONSKI J., 2012, p. 65.

In de 18de of 19de eeuw wordt waarschijnlijk het pand met nummer 77 gebouwd, met bijhorende kelders. De beerput (S91) en het rioleringsysteem dat in de opgegraven zone in vlak 1 aangetroffen werd, horen waarschijnlijk bij dit pand.

Pas aan het einde van de 19de eeuw wordt pand 79 gebouwd. Het opgravingsterrein was gelegen op de koer die gemeenschappelijk was tussen pand 77 en 79, en bleef dus eigenlijk achtererf tot in de jaren '70 van de 20ste eeuw, toen het koergedeelte mee in het gelijkvloers van de winkelpanden werd opgenomen.

Voor het onderzoek werden een aantal onderzoeksvragen in de bijzondere voorwaarden voor de opgravingsvergunning opgenomen. Ze kunnen nu als volgt beantwoord worden:

- *Zijn er structuren of contexten aanwezig die indicaties bevatten m.b.t. de bewonings- of gebruikshistoriek van de panden?*

In de kelders zijn weinig of geen indicaties aanwezig m.b.t. de bewonings- of gebruikshistoriek van de panden. In het opgegraven gedeelte werden wel afvalkuilen aangetroffen, maar het is moeilijk hen te linken aan de huidige panden, aangezien de kelders recenter zijn. De 18de- of 19de-eeuwse riolering met beerput is wel te linken aan pand 77.

- *Zijn er onder de bestaande vloeren nog oudere niveaus terug te vinden?*

Onder de bestaande vloeren van kelder 1 en 2 werden geen oudere niveaus teruggevonden. Tijdens de begeleiding werden echter wel de onderzijdes van enkele kuilen aangetroffen onder de vloer van kelder 4.

- *Hoe situeren de panden zich binnen het bouwblok?*

Er kon geen extra informatie ingewonnen worden over de situering van de panden binnen het bouwblok dan deze die reeds gekend is uit de archiefbronnen.

- *Stemmen de structuren overeen met wat eventueel gekend is uit historische (cartografische) bronnen?*

De opgegraven zone behoort waarschijnlijk tot het achtererf van een pand op de Meir. Een belangrijke cartografische bron waar de Meir wordt afgebeeld is het

plan van Virgilius Bononiensis. Hier zijn inderdaad huizen met achtererven zichtbaar ter hoogte van pand 77-79 (vlakbij de hoek met de Eikenstraat).

- *Zijn er grondsporen in de niet-onderkelderde zones?*

In de niet-onderkelderde zones zijn tal van grondsporen aanwezig, uit verschillende periodes. De oudste sporen worden gedateerd in de late ijzertijd of vroeg-Romeinse periode. Daarna volgt bewoning in de late middeleeuwen en postmiddeleeuwse periode.

- *Hoe is de bewaringstoestand van de archeologische sporen (goed, gebioturbeerd,...)?*

De bewaringstoestand van de archeologische sporen is zeer goed. De oudste sporen (ijzertijd) zijn wel erg vaag en moeilijk herkenbaar. Voor alle sporen geldt echter dat ze goed bewaard zijn wanneer ze niet doorsneden worden door recentere structuren.

- *Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?*

De sporen behoren tot zeer verschillende periodes. De oudste sporen worden gedateerd in de ijzertijd. Daarna zijn er sporen van de late middeleeuwen tot de 20ste eeuw. Vanaf de late middeleeuwen is er dus constant bewoning die zijn sporen heeft nagelaten.

- *Wat is de bodemopbouw en –ontwikkeling ter hoogte van de panden?*

Er werd geen bodemopbouw of –ontwikkeling waargenomen. De moederbodem of C-horizont bestond uit quartair zand. Hierboven bevond zich een laag die geïnterpreteerd wordt als akkerlaag of cultuurlaag, te dateren vóór de vierde stadsuitbreiding.

8. AANBEVELINGEN VOOR VERDER ONDERZOEK

Ondanks de beperkte oppervlakte van deze opgraving, mogen de resultaten er zeker zijn. Tussen de recentere verstoringen door waren een aantal sporen uit de ijzertijd bewaard, die ook aardewerk bevatten. Hoewel het niet de eerste keer is dat er dergelijk aardewerk gevonden wordt, is het wel eerder uitzonderlijk ook bewoningssporen aan te treffen.

De latere sporen kunnen aan verschillende periodes toegeschreven worden. Het gaat vooral om sporen die te verbinden zijn met een achtererf van een woning. Hoewel deze sporen op dit moment niet aan een welbepaald erf toegeschreven kunnen worden, dragen ze wel bij tot de kennis over de ontwikkeling en de bewoning van de Meir. Er werd recentelijk ook een archeologisch onderzoek uitgevoerd ter hoogte van het pand 37-39 (Puma winkel). Dit pand ligt nog net binnen de derde stadsuitbreiding. Een vergelijking van de resultaten met dit onderzoek zal zeker interessant zijn.

Het mag in ieder geval duidelijk zijn dat indien een zone niet verstoord werd door kelders, er een grote kans is dat er nog grondsporen aanwezig zijn. Dergelijke ‘onverstoorde’ zones komen dus zeker in aanmerking voor archeologisch onderzoek, zoals het onderzoek op de Meir 77-79 aantoont.

9. SYNTHESE

In het kader van de geplande herinrichting van het pand op Meir 77-79 te Antwerpen (provincie Antwerpen) voerde een team van Monument Vandekerckhove nv op 28 mei 2013 en van 9 september tot 20 september 2013 een archeologische opgraving uit op het terrein. Op 24 en 26 september 2013 werd nog een begeleiding van de graafwerken op de werf uitgevoerd. Opdrachtgever voor het onderzoek was Thomas De Rudder SCA. Bij deze herinrichting wordt de hele bestaande binneninrichting afgebroken en een deel uitgegraven, enkel de 19de-eeuwse gevel van het pand Meir 79 blijft behouden. Deze verbouwingswerken brengen een aanzienlijke verstoring van de bodem met zich mee en bij de vergravingen worden ook de bestaande kelders afgebroken. Omdat het gebouw zich bevindt binnen de vierde, 14de-eeuwse stadsuitbreiding van Antwerpen was er een belangrijke verwachting van resterende archeologische sporen in de bodem.

De totale oppervlakte van het gebied dat door een archeologische opgraving onderzocht werd, bedroeg slechts 47m². Het archeologisch onderzoek leverde toch een groot aantal sporen op uit diverse periodes. Naast bewoningssporen uit de ijzertijd gaat het vooral om afvalkuilen en sporen die bij het achtererf van een woning horen.

Mogelijk zijn er ook bewoningssporen uit de 11de-12de eeuw aanwezig. Het gaat echter slechts om één kuil met één scherf. Nadien lijkt de site in gebruik als akker- of weiland. Wanneer het terrein binnen de vierde stadsomwalling komt te liggen, neemt het aantal sporen sterk toe. In de 14de eeuw worden immers verschillende kuilen gegraven. Het gaat om enkele paalkuilen, een afvalkuil, en een mogelijke winningskuil. Het lijkt erop dat het terrein nu behoort tot het achtererf van een woning. Van de 15de tot 19de eeuw blijft het terrein steeds achtererf van een woning, getuige hiervan de verschillende afvalkuilen. In de 18de of 19de eeuw wordt waarschijnlijk het pand met nummer 77 gebouwd, met bijhorende kelders. De beerput (S91) en het rioleringsstelsel dat in de opgegraven zone in vlak 1 aangetroffen werd, horen waarschijnlijk bij dit pand. Pas aan het einde van de 19de eeuw wordt pand 79 gebouwd. Het opgravingsterrein was gelegen op de koer die gemeenschappelijk was tussen pand 77 en 79, en bleef dus eigenlijk achtererf tot in de jaren '70 van de 20ste eeuw, toen het koergedeelte mee in het gelijkvloers van de winkelpanden werd opgenomen.

10. LITERATUUR

• Niet uitgegeven bronnen

- 8 OFFICE ARCHITECTS, 2012, CHE-nota: verbouwing van 2 winkelpanden op de Meir 77-79, zijdelings uitgevend op Eikenstraat 18-20, Kontich.
- S.N., Bijzondere voorwaarden voor een archeologische opgraving: Antwerpen Meir 77-79
- BELLENS T., DE REU J., 2013, *Archeologisch onderzoek A273 Bogaardestraat (Jeugdherberg)*, Rapport in voorbereiding.

• Uitgegeven bronnen

- ACKERMANS J. en WARMENBOL E. 1985, Voor-Romeins aardewerk gevonden onder het Sint-Jan Berchmans college te Antwerpen, in: *Bulletin van de Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek* 1985/2, pp. 3-4.
- AERTS W. e.a., 1983, *De Meir te Antwerpen: Monumentenzorg in historisch perspectief*, Internationaal Cultureel Centrum Antwerpen, Antwerpen.
- ASAERT G. 1967, Huizen en gronden te Antwerpen omstreeks 1400. Proeve van topografische reconstructie, in: *Bijdragen tot de geschiedenis inzonderheid van het oud hertogdom Brabant* 50/1-2, pp. 5-166.
- ASAERT G., GRIETEN F., GROBET T., MARINUS M. J., MORBE M., POTTIER W., SCHOUPS I. en VANACKER D. 2010, *Het grote geschiedenisboek van Antwerpen*, Antwerpen - Zwolle.
- BELLENS T., SCHRYVERS A., TYS D., TERMOTE D. en NAKKEN H. 2012, Archeologisch onderzoek van de Antwerpse burcht, in: *Monumenten en Landschappen* 31/1, pp. 4-21.
- CUYT G., 1976-1977, Archeologische opgravingen in Sint-Jan, in: *Sint-Jan*, XII, 1976-77, nr. 1-2, pp. 13-22.
- DE GROOTE K., 2008, Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de -16de eeuw), Brussel.
- DE MUNCK-MANDERYCK M., DECONINCK-STEYAERT R. en PLOMTEUX G. met medewerking van LINTERS A., 1979, *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Antwerpen, Bouwen door de eeuwen heen 3NB*, Brussel - Gent.
- GAWRONSKI J., 2012, *Amsterdam Ceramics*, Amsterdam.

- VAN DEN BROEKE P. W., 2012, *Het handgevormde aardewerk uit de ijzertijd en de Romeinse tijd van Oss-Ussen. Studies naar typo-chronologie, technologie en herkomst*, Leiden.
- VANHOUDT H., 1996, *Atlas der munten van België van de Kelten tot heden*, Herent
- VEECKMAN J. en BELLENS T., 2007, Stadsarcheologie in Antwerpen, in: *Monumenten en Landschappen* 26/2, pp. 48-57.
- VOET L., ASAERT G., SOLY H., VERHULST A., DE NAVE F. en VAN ROEY J., 1978, *De stad Antwerpen van de Romeinse Tijd tot de 17de eeuw: topografische studie rond het plan van Virgilius Bononiensis 1565*, Brussel.
- WARMENBOL E. (red.), 1987, *Het ontstaan van Antwerpen. Feiten en fabels*, Antwerpen.

- **Internetbronnen**

<http://cai.erfgoed.net>

<https://dov.vlaanderen.be/dov/DOVInternet/startup.jsp>

<http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/ikonos/#>

<http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/bodemkaart/>

<https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/geheel/20008>.

<https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/geheel/12938>

<http://www.antwerpen.buurtmonitor.be/>.

<http://www.geopunt.be/kaart>

11. BIJLAGEN

- Bijlage 1: Situeringsplan
- Bijlage 2: Zones 1, 2 en 3: sporenplan vlak 1
- Bijlage 3: Zones 1, 2 en 3: sporenplan vlak 2
- Bijlage 4: Zones 1, 2 en 3: sporenplan vlak 3
- Bijlage 5: Zones 1, 2 en 3: sporenplan vlak 4
- Bijlage 6: Profielen
- Bijlage 7: Coupes op S36/S69/S184
- Bijlage 8: Materiaaltekeningen
- Digitale drager met daarop alle foto's, plannen, inventarissen, dit rapport en bijlagen

Archeologische Opgraving
Antwerpen
Meir

Bijlage 1
Situeringsplan

- Opgravingszone
- Begeleiding

Verg.nr. 2013/329

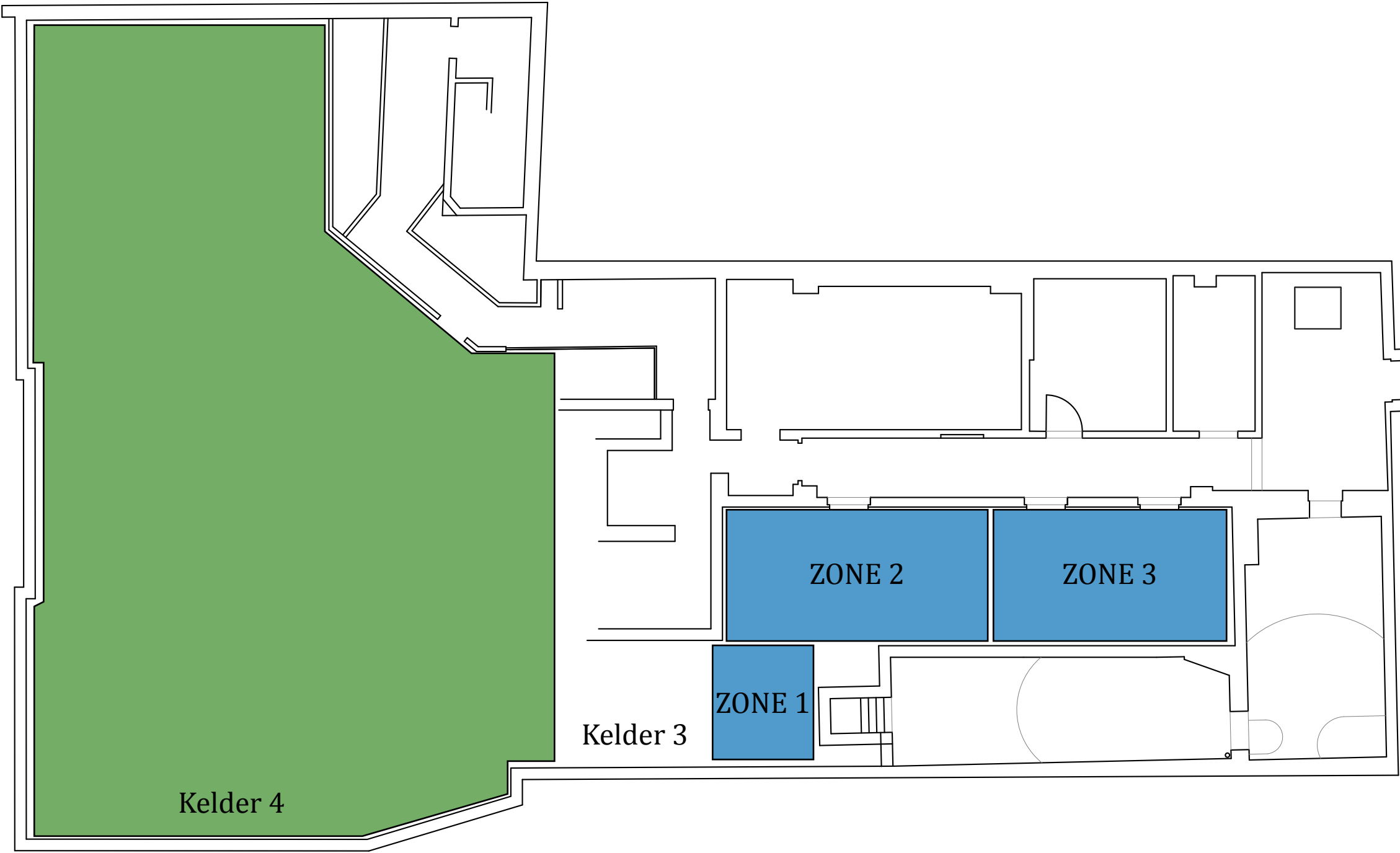
GROUP
MONUMENT

0m10m20m30m40m

Eikenstraat

X: 175867.1548
Y: 35789.8756

Meir

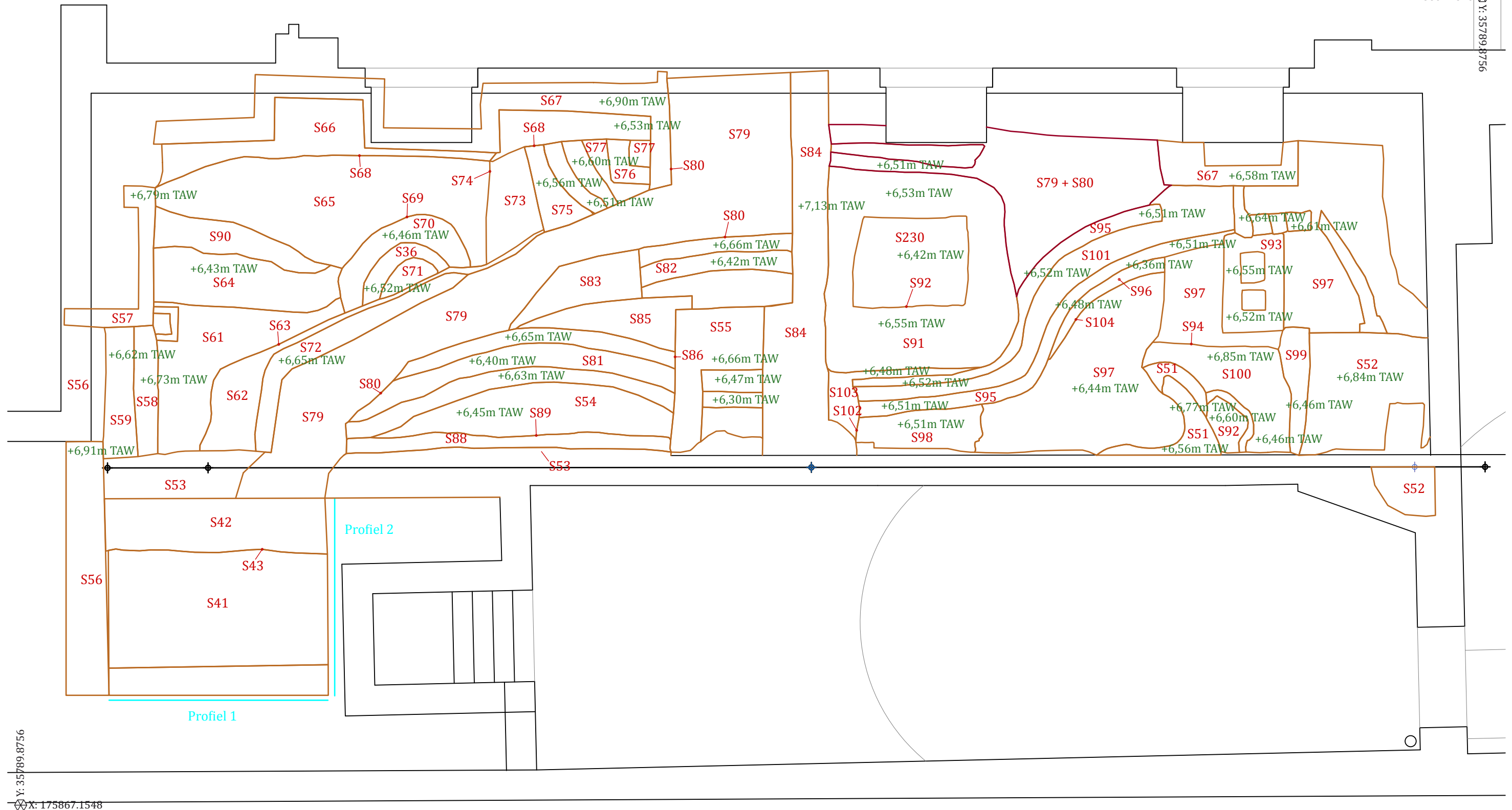
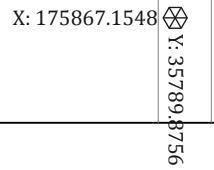

X: 175867.1548
Y: 35789.8756

Bijlage 2

Zones 1, 2 en 3 - Vlak 1

GROUP
MONUMENT

Archeologische Opgraving
Antwerpen
Meir

Bijlage 3
Zones 1, 2 en 3 - Vlak 2

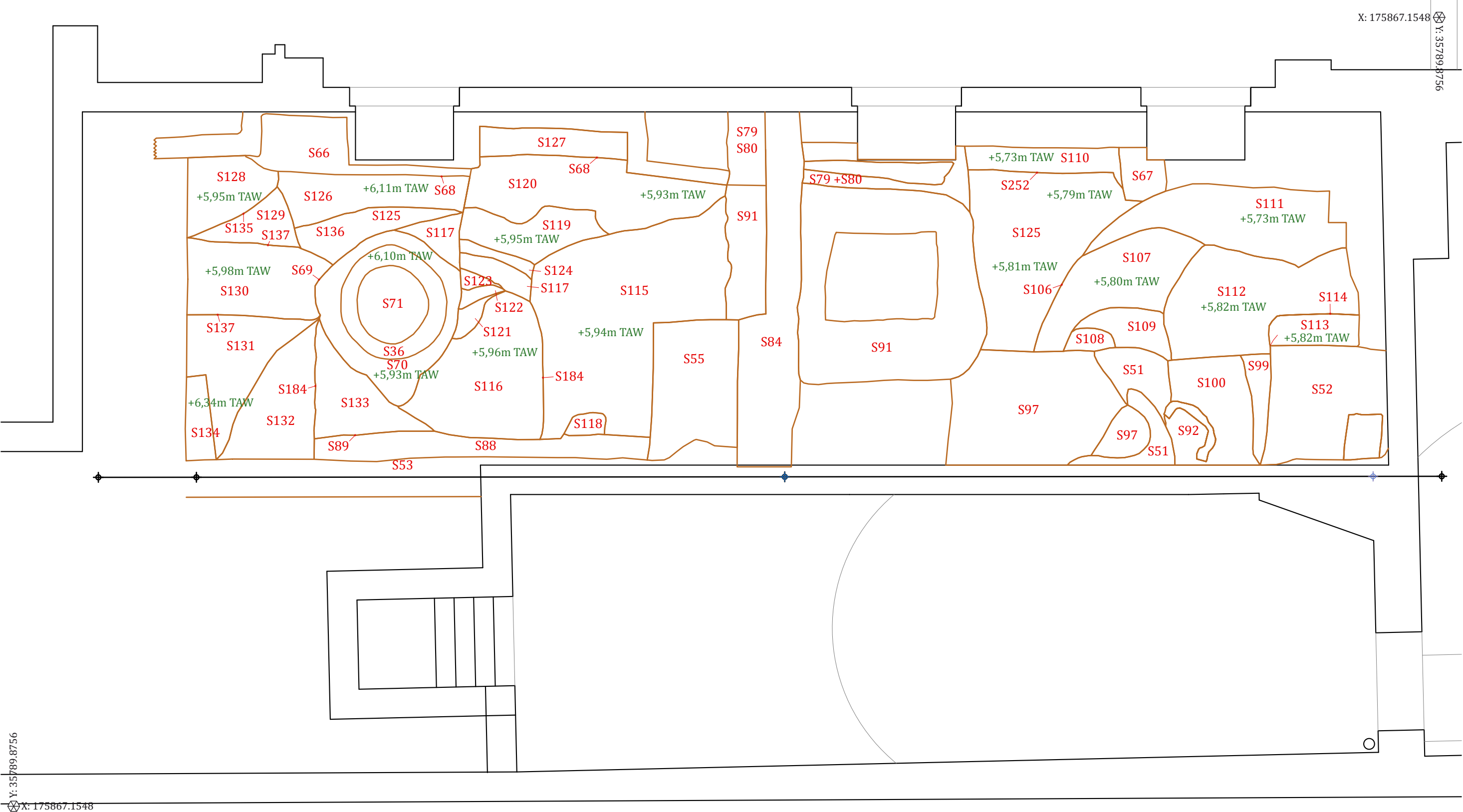
- Sporen
-
- Profielen

SpoornummersVerstoringsen

Verg.nr. 2013/329

GROUP
MONUMENT

0m2,5m5m7,5m10m12,5m

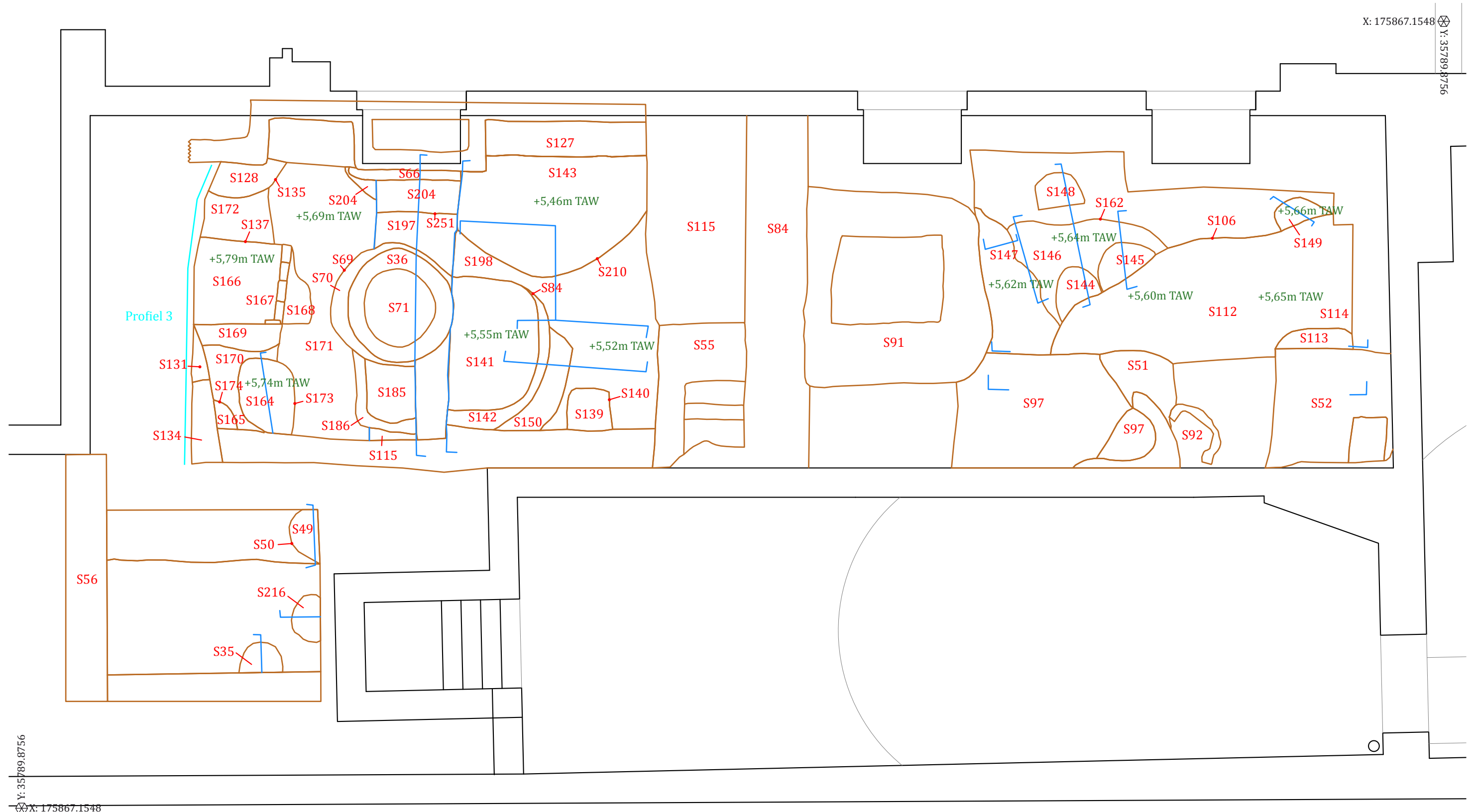

Bijlage 4

Zones 1, 2 en 3 - Vlak 3

GROUP
MONUMENT

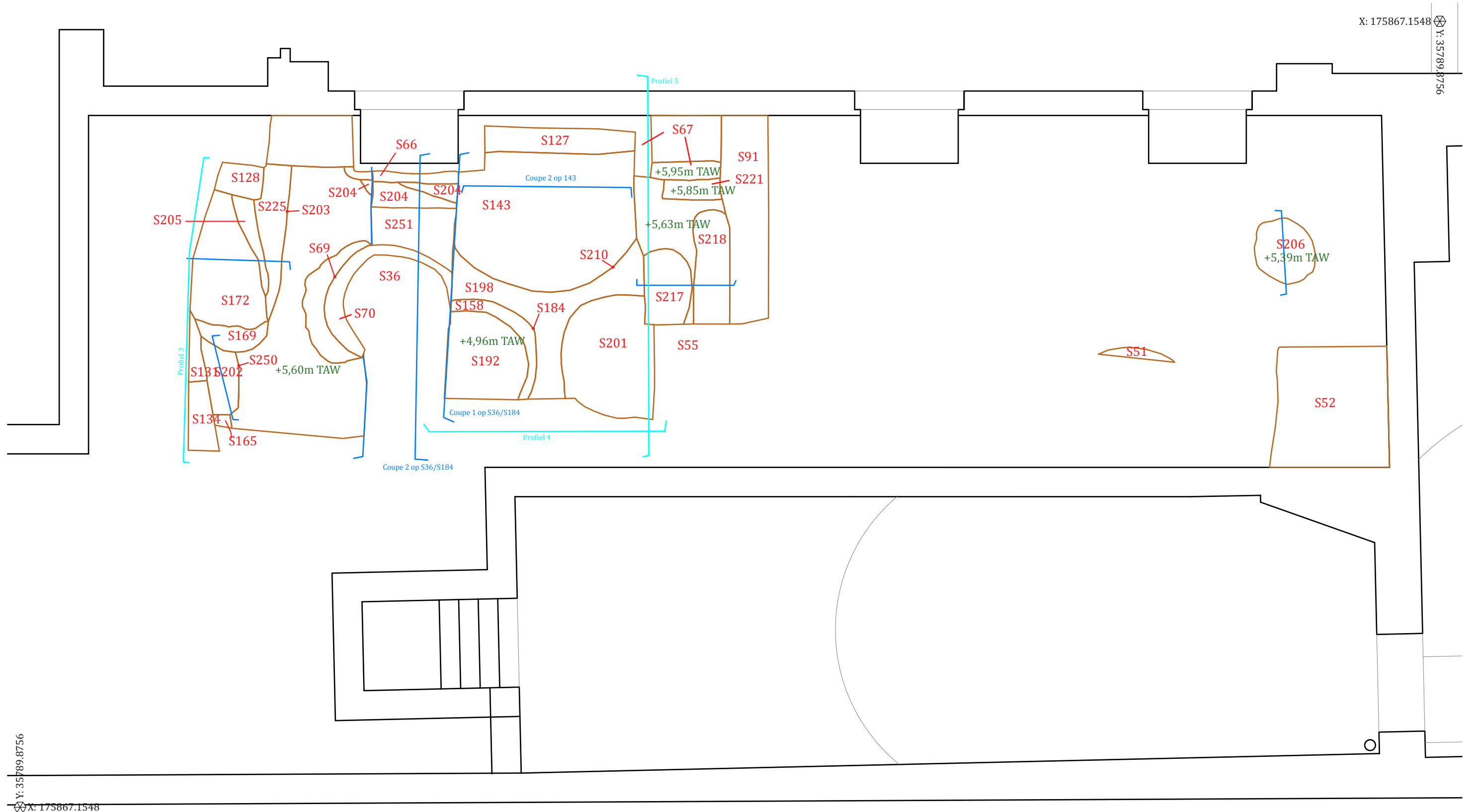
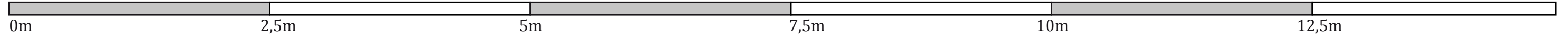
☐	Sporen	☐	Profielen
☐	Spoornummers		
☐	Hoogtes		
☐	Verstoringen		

Bijlage 5
Zones 1, 2 en 3 - Vlak 4

GROUP
MONUMENT

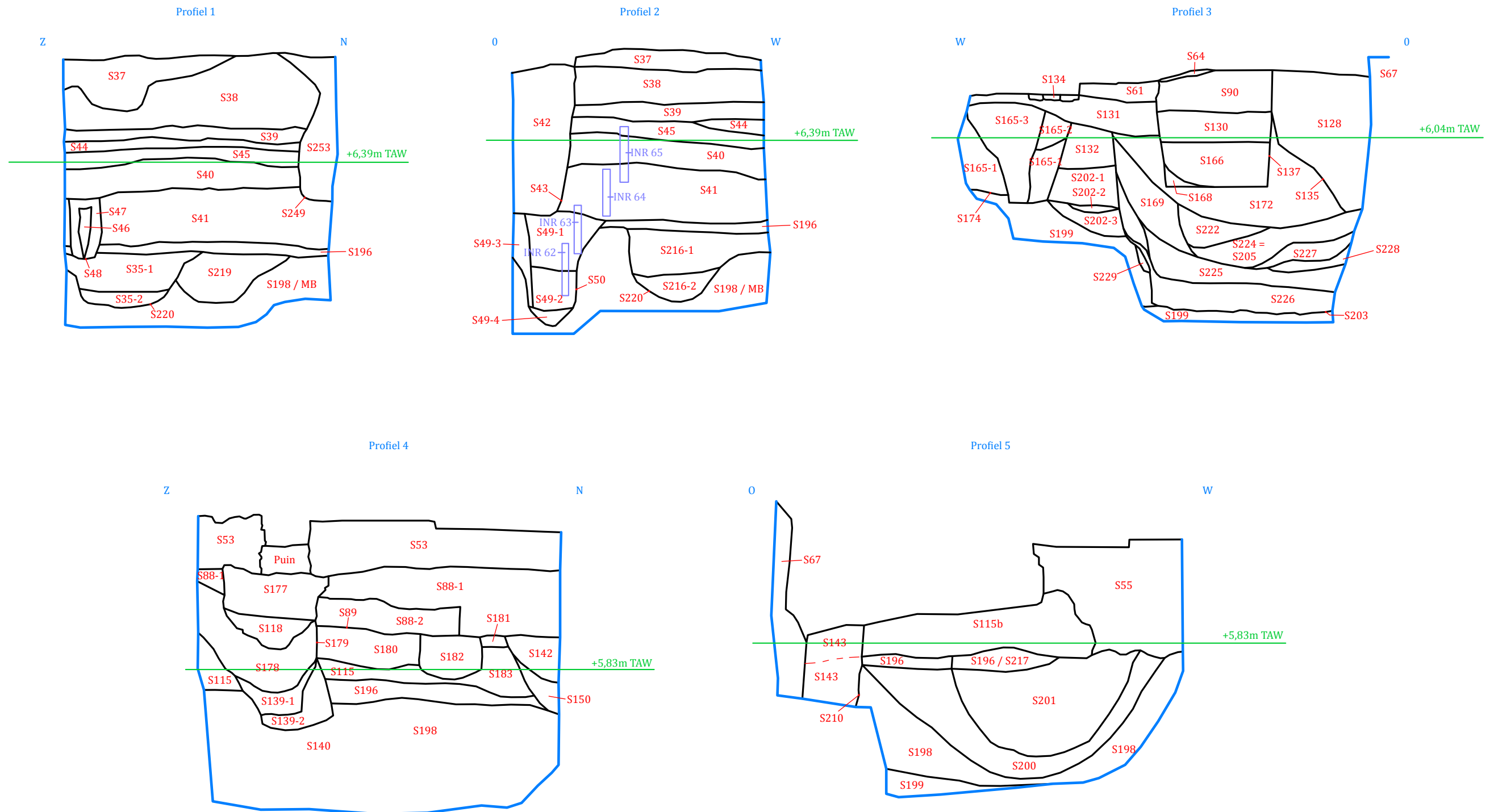
☐	Sporen	☐	Profielen
☐	Spoornummers		
☐	Hoogtes		
☐	Verstoringen		

Bijlage 6 Profielen

GROUP
MONUMENT

- Spoornummers
- Hoogtes
- Pollenbakken
- Profielwand

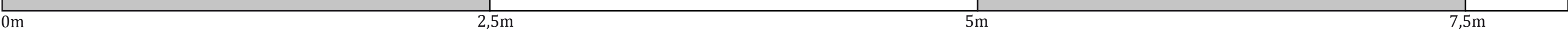
Archeologische Opgraving
Antwerpen
Meir

Bijlage 7
Coupes op S36/S69/S184

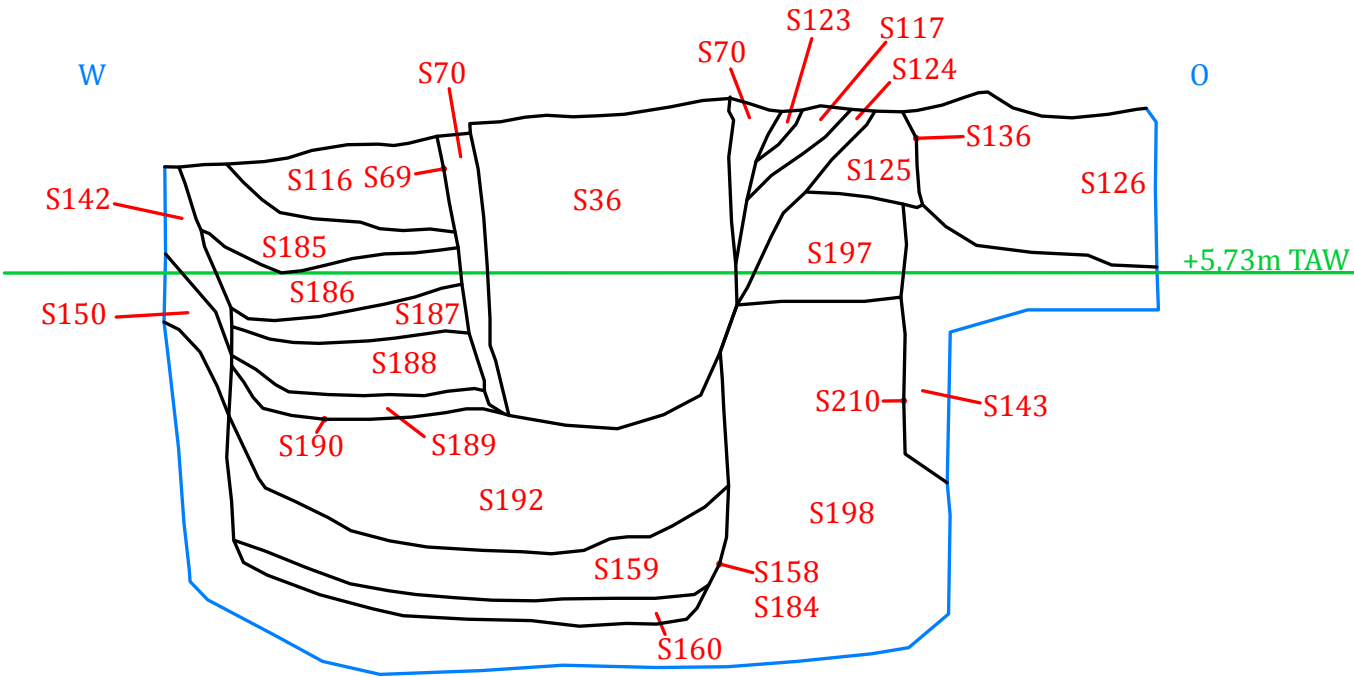
- Spoornummers
- Hoogtes
- Profielwand

Verg.nr. 2013/329

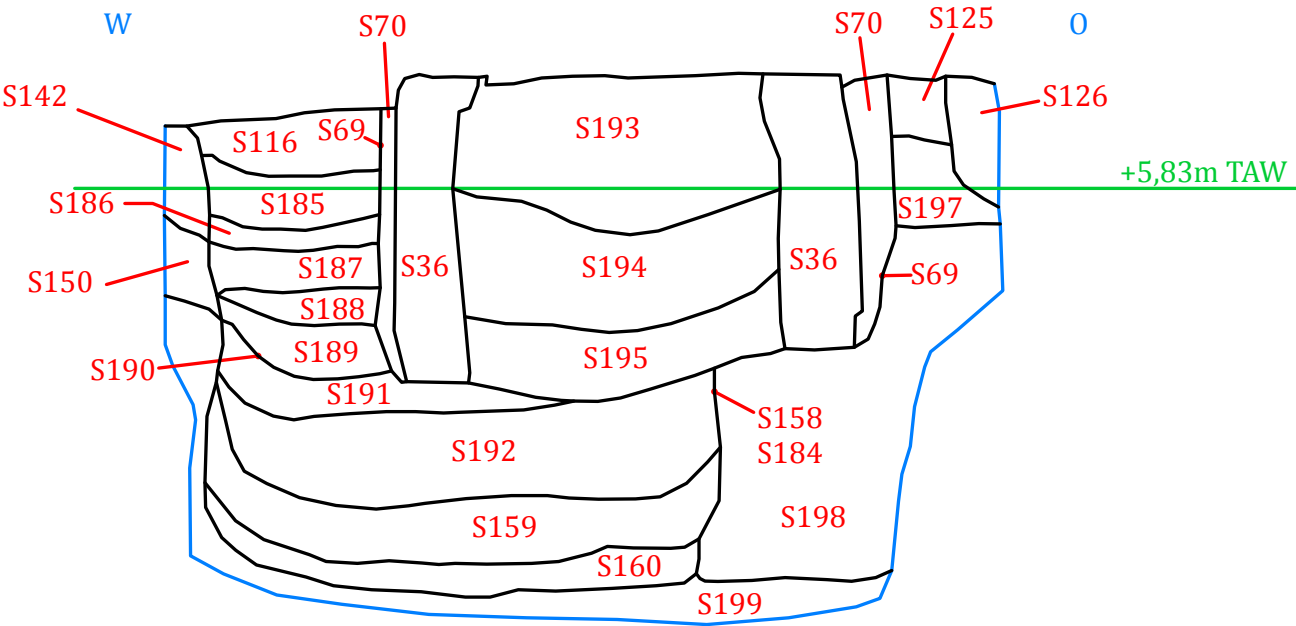
GROUP
MONUMENT

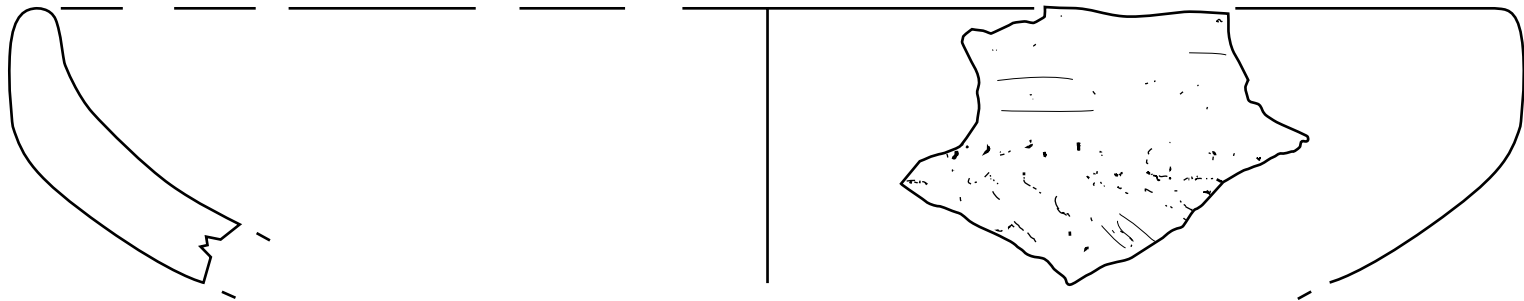
Coupe 1 op S36/S69/S184

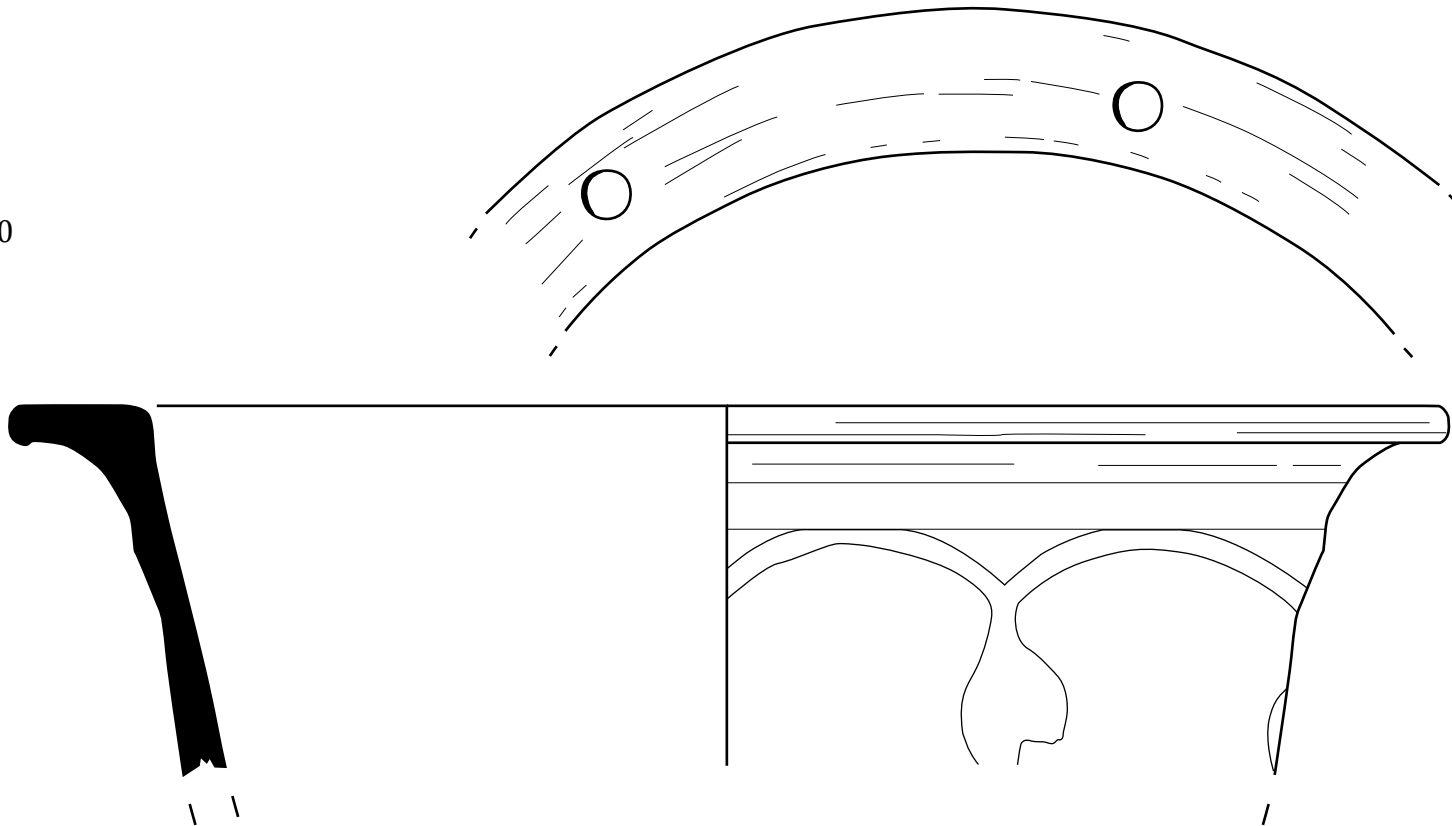
Coupe 2 op S36/S69/S184

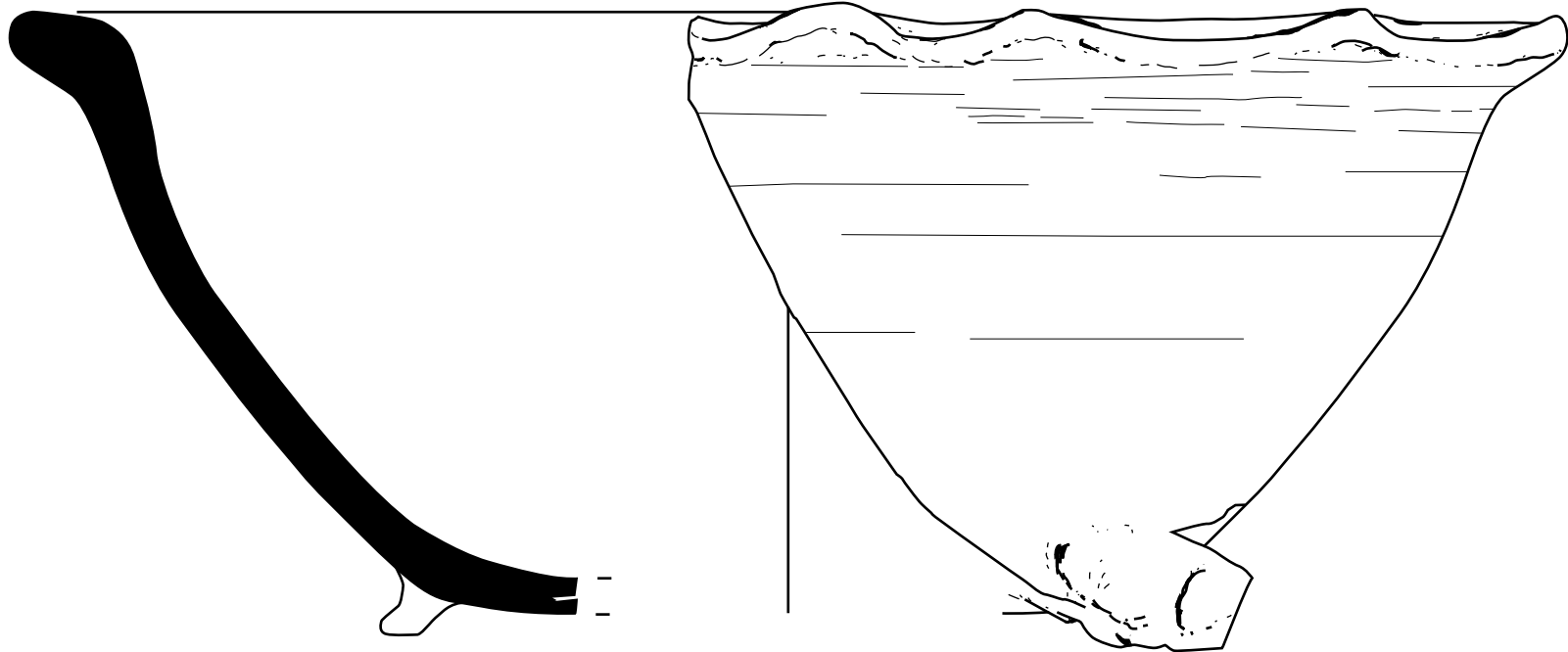
INR 155 - S202

INR 167 - S160

INR175 - S192

Archeologische
Opgraving
Antwerpen Meir

Bijlage 8
Materiaaltekeningen

0 5cm

Verg.nr. 2013/329

GROUP
MONUMENT